

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SLAVISTIKY

Jazyková etiketa v polském a českém diskurzu

Language Etiquette in Polish and Czech Discourse

Etykieta językowa w polskim i czeskim dyskursie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autor: Bc. Ester Michejdová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ivana Dobrotová, Ph.D.

Olomouc 2017

Oświadczam, że niniejsza praca magisterska została napisana przeze mnie samodzielnie, przy wykorzystaniu źródeł naukowych, które zostały przytoczone w mojej pracy.

Ołomuniec, 10 kwietnia 2017 r.

podpis

Składam serdeczne podziękowania Pani doc. PhDr. Ivaně Dobrotové, Ph.D.
za udzielenie mi cennych rad i wskazówek oraz wszelką pomoc okazaną mi podczas
realizacji tejże pracy.

podpis

Spis treści

Wstęp.....	6
1 Etykieta językowa	8
1.1 Pojęcie etykiety językowej	8
1.2 Model grzeczności językowej.....	9
1.3 Zróżnicowanie wyrażen językowych	11
1.4 Etykieta językowa jako rodzaj gry społecznej.....	13
1.5 Formy grzecznościowe.....	14
2 Formy adresatywne w języku polskim.....	15
2.1 Definicja form adresatywnych.....	15
2.2 Podstawowe formy w języku polskim.....	15
2.3 Tytulatura w języku polskim	18
2.4 Formy adresatywne w polskim dyskursie kościelnym.....	28
3 Formy adresatywne w języku czeskim.....	32
3.1 Rodzaje form adresatywnych	33
3.2 Tytulatura w języku czeskim	34
3.3 Formy adresatywne w czeskim dyskursie kościelnym	43
4 Współczesne tendencje w formach adresatywnych	46
5 Podsumowanie form adresatywnych	48
6 Nazwy żeńskie (nonima feminativa).....	51
6.1 Procesy tworzenia nowych wyrazów w języku polskim	51
6.2 Tworzenie nazw żeńskich w języku polskim.....	53
6.3 Tworzenie nazw żeńskich w języku czeskim.....	55
6.4 Formy żeńskie nazw tytułów, funkcji i stanowisk w języku polskim	57
6.5 Formy żeńskie nazw tytułów, funkcji i stanowisk w języku czeskim	58
6.6 Ograniczenia w tworzeniu nazw żeńskich tytułów i zawodów w języku polskim	59
6.7 Współczesne tendencje w nazwach żeńskich tytułów, zawodów i stanowisk	61
6.8 Podsumowanie	63
Zakończenie.....	65
Resumé.....	68
Bibliografia	70

Lista skrótów	77
Lista tabeli	78

Wstęp

Uprzejmy i poprawny sposób zwracania się do innych osób wymaga stosowania reguł etykiety językowej. Każdy użytkownik języka powinien je znać i opanować jej podstawowe zasady. W kontaktach oficjalnych, jak i nieoficjalnych powinniśmy dbać o wyrażanie szacunku wobec adresata poprzez stosowanie odpowiednich form grzecznościowych. Każdy język posiada nieco różniące się zasady etykiety językowej. W niniejszej pracy magisterskiej będę zajmować się etykietą językową i systemem adresatywnym w językach polskim i czeskim.

Celem pracy magisterskiej jest zaprezentowanie i porównanie polskich oraz czeskich form adresatywnych stosowanych wobec osób posiadających tytuł, stanowisko lub osób pełniących funkcję w instytucjach państwowych oraz w dyskursie kościelnym.

Praca magisterska podzielona jest na trzy części. W pierwszej części wyjaśniono pojęcie etykiety językowej, przedstawiono zasady stosowania konstrukcji i formuł grzecznościowych oraz pokazano czynniki językowe oraz uzualne dotyczące użycia określonych wyrażen językowych.

W drugiej części zaznaczone są podobieństwa i różnice między językami polskim i czeskim w systemie stosowania form adresatywnych. Przedstawiona jest klasyfikacja tytułów oparta na podstawie pracy E. Tomiczka. Pokazane są również współczesne tendencje panujące w systemie adresatywnym obu porównanych języków. Główną część prezentowanej pracy magisterskiej stanowi rozdział prezentujący i zestawiający nazwy i formy adresatywne tytułów profesjonalnych i funkcyjnych – chodzi o tytuły akademickie, tytuły naukowe, stopnie naukowe, stanowiska na uczelniach wyższych, stanowiska kierownicze na uczelniach wyższych, stopnie wojskowe, stopnie policyjne i różne inne funkcje w instytucjach państwowych. W oddzielnym akapicie prezentowane są formy adresatywne stosowane w odniesieniu do dostojników kościelnych w dyskursie katolickim.

Ostatnią część poświęcono formom żeńskim. Przedstawiono procesy derywacyjne stosowane do tworzenia nowych wyrazów oraz produktywny sposób tworzenia feminatywów. Opisano tradycyjne formanty biorące udział w tworzeniu nazw żeńskich w językach polskim i czeskim. Szczególną uwagę poświęcono restrykcjom w tworzeniu nazw żeńskich w języku polskim, które spowodowane są czynnikami pozajęzykowymi, mianowicie czynnikami uzualnymi i tradycją językową. Ostatnią

część pracy magisterskiej poświęcono współczesnym tendencjom dotyczącym użycia nazw żeńskich tytułów, funkcji oraz stanowisk w języku polskim.

1 Etykieta językowa

1.1 Pojęcie etykiety językowej

Sprawą etykiety językowej od dawna zajmuje się wielu językoznawców. Z najważniejszych publikacji dotyczących zasad polskiej etykiety językowej warto przytoczyć m.in.: *Z badań nad istotą grzeczności językowej* E. Tomiczka (1992), *O niektórych aspektach semantyki zwrotów grzecznościowych* K. Ożoga (1992), *Etykieta językowa i jej wyznaczniki* M. Peisert (1991), *Polskie zasady grzeczności* J. Antas (2002), *Grzeczność w komunikacji językowej* M. Marcjanik (2007) lub *Etykieta językowa* M. Marcjanik (2001). Analizę znaczenia pojęcia „etykieta językowa” warto rozpocząć od wytłumaczenia samego słowa „etykieta”. Słowo „etykieta”, jak wskazuje *Słownik wyrazów obcych* (1999), zostało zapożyczone z języka francuskiego (fr. *étiquette*) i oznacza „ustalony i obowiązujący sposób zachowania się w pewnych środowiskach; formy towarzyskie, ceremoniał” (Sobol 1999: 312). Wyrazami synonimowymi do etykiety są: „savoir-vivre”, „bon ton”, „kodeks towarzyski”, „zasady dobrego wychowania” (Marcjanik 2001: 281). Językoznawcy badając tekst pod kątem uprzejmego zachowania językowego, posługują się terminami: „etykieta językowa”, „grzeczność językowa”, a także „modalność socjalna”, „językowe zachowanie się”, „zwroty grzecznościowe”, „honoryzacja” (Peisert 1991: 124).

Dla wyjaśnienia pojęcia „etykiety językowej” przytoczę kilka definicji sformułowanych przez językoznawców. M. Marcjanik w publikacji *Grzeczność w komunikacji językowej* (2007) podaje definicję „etykiety językowej”. Według niej etykieta (czyli grzeczność) językowa to: „zbiór przyjętych w danej społeczności wzorów językowych zachowań grzecznościowych, zwyczajowo podporządkowanych określonym sytuacjom pragmatycznym, takim jak: spotkanie znajomej osoby, wyświadczenie nam przez kogoś usługi, sprawienie komuś przykrości czy odniesienie przez kogoś sukcesu” (Marcjanik 2007: 12).

Językoznawczyni M. Peisert twierdzi, że „etykieta jest częścią norm społecznych, regulujących użycie stereotypowych formuł i zwrotów, które tworzą językowe składniki zachowania się, umożliwiające osiągnięcie najkorzystniejszej komunikacji interpersonalnej” (Peisert 1991: 123).

Z kolei A. Markowski formułuje definicję następująco: „stosowanie w kontaktach językowych takich określeń i sformułowań, które świadczą o życzliwości

dla rozmówcy lub innego adresata komunikatu, szacunku dla niego, uwzględnianiu jego przyzwyczajęń językowych i kulturowych, a nawet jego sposobu percepcji świata. Zachowania językowo grzeczne wyrażają się w sposobie zwracania się do innych, w stosowanych formułach powitań i pożegnań, w formułach przedstawiania się do innych, w pytaniach o coś, w rozpoczynaniu i kończeniu rozmowy. Grzeczność językowa powinna być cechą zachowań charakterystycznych zarówno dla sytuacji rozmowy bezpośredniej, jak i komunikacji pisemnej” (Markowski 2009: 99-100).

A. Dąbrowska charakteryzuje etykietę językową jako „typ normy mieszczącej się w ramach nadrzędnej normy obyczajowej” (Dąbrowska 1992: 115).

Na podstawie wyżej podanych definicji można wywnioskować, że „etykieta językowa” to zbiór wzorów, zachowań językowych, które są określane przez normy społeczne i są charakterystyczne w komunikacji mówionej oraz pisanej. W niniejszej pracy będę posługiwać się terminami „etykieta językowa” i „grzeczność językowa”, które uznawane są za synonimy.

1.2 Model grzeczności językowej

Jako model grzeczności językowej należy rozumieć „system społecznie zaaprobowanych i powszechnie przyjętych w danej społeczności (grupie, wspólnocie) zasad, norm określających pewien sposób zachowania, członków tej społeczności w kontaktach między sobą” (Ożóg 2005: 10). Językoznawczyni M. Marcjanik (2001) wymienia dwie podstawowe normy, które funkcjonują w społecznym modelu grzeczności:

1. okazanie szacunku partnerowi dialogu, przede wszystkim osobom starszym, kobietom, przełożonym, osobom pełniącym prestiżową funkcję (Marcjanik 2001: 281);
2. przejawienie zainteresowania sprawami ważnymi dla partnera oraz jego najbliższej rodziny (Marcjanik 2001: 281).

Ponadto normy te można rozwinąć na podstawie bardziej szczegółowych zasad, takich jak:

- a) zasada współodczuwania,
- b) zasada aprobaty i życzliwości dla poczynań partnera,

- c) zasada demonstrowania chęci przebywania w towarzystwie partnera,
 - d) zasada deklarowania pomocy partnerowi,
 - e) zasada składania dowodów pamięci,
 - f) zasada dyskrecji, obejmująca na ogół niektóre choroby partnera, jego życie intymne, wysokość dochodów itp.
- (Marcjanik 2001: 281).

Wszystkie wyrażenia językowe pełnią funkcję grzecznościową. Funkcja grzecznościowa to funkcja, która spełnia normy i zasady w modelu grzeczności. M. Marcjanik w artykule pt. *Typologia polskich wyrażen językowych o funkcji grzecznościowej* (1992) wyróżniła trzy typy wyrażen językowych o funkcji grzecznościowej:

1. **Wyrażenia o mocy predykatywnej.** Ich funkcja odnosi się do wskazywania relacji między partnerami komunikacji językowej. W rozwoju języka i obyczajów wykształciły się pewne akty mowy, które użytkownicy języka bez trudu rozpoznają i jednoznacznie nazywają. Są to: podziękowania, powitania, pożegnania, przeproszenia, życzenia, pozdrowienia, gratulacje, kondolencje, toasty, przedstawienia się i dedykacje. Można je nazwać **autonomicznymi aktami etykiety** (Marcjanik 1992: 28).
2. **Wyrażenia same na ogół nie mające mocy predykatywnej.** Wyrażenia te są składnikami aktów, których przedmiotem orzekania są inne relacje niż relacje grzecznościowe między partnerami komunikacji. Nazywane są **etykietalną obudową innych aktów**. Do tego typu aktów należą: formy adresatywne, np. *Panie profesorze, przynoszę pracę. Panie doktorze, to naprawdę nie zapalenie płuc? Części orzeczeń złożonych*, np. *Gdyby pani zechciała poszukać... Niech pan będzie łaskaw zapisać ten numer...*; zdania składnikowe wypowiedzeń złożonych, np. *Czy nie sprawiłoby panu kłopotu, gdybym przyprowadziła tu swoją siostrę? Jeżeli pan pozwoli*, to usiądę na chwilę; niektóre modalne konstrukcje składniowe, np. tryb pytający w funkcji trybu rozkazującego (*Czy może mi pan skasować bilet?*) (Marcjanik 1992: 29).

3. **Wyrażenia o mocy predykatywnej, nie orzekające o relacjach grzecznościowych między partnerami.** Takie wyrażenia nie zawsze mają formę uznawaną powszechnie i jedynie za grzecznościową. Funkcję grzecznościową pełnią w konkretnych sytuacjach mówienia. Te wyrażenia nazywane są **nieautonomicznymi potencjalnymi aktami grzeczności**. Przykładami są: No **bardzo jesteś miły**, że o nas pamiętasz; **Przykro mi**, że to pośrednio z mego powodu; **Nie przeszkadzam?** Ucznia mojego zastałem? (Marcjanik 1992: 29-30).

1.3 Zróżnicowanie wyrażen językowych

W systemie etykiety językowej istnieje tzw. kryterium „nie wypada nie”, na podstawie którego należy stosować zachowanie grzecznościowe, ponieważ nie wypada go zaniechać, np. pozdrowienie znajomego na ulicy, przeproszenie za nieumyślne potrącenie, podziękowanie za prezent itp. (Marcjanik 2001: 282). Wszystkie wyrażenia językowe mają zróżnicowaną strukturę i ich użycie zależy od wielu czynników. M. Peisert (1991) wymienia te oto najważniejsze czynniki:

1. Uwarunkowania historyczne i narodowe

Użycie form grzecznościowych zależy od aktualnych panujących tradycji i rozwoju języka w społeczeństwie. Rozwój etykiety językowej różni się w każdym języku narodowym. Inność ta jest spowodowana np. odmiennym systemem władzy. W Polsce mamy inny system władzy niż w Europie łacińskiej. Oryginalność polskiej etykiety widoczna była w podziale stanowym, w którym panował rozbudowany system stosowania tytułatury. Zwłaszcza szlachta i inteligencja miała duże przywiązanie do stosowania tradycyjnych tytułów. Odrębności znajdziemy też w różnych dialektach czy też w grupach etnicznych (Peisert 1991: 125-126).

2. Czynniki socjolingwistyczne

Do czynników socjolingwistycznych należą elementy takie jak: wiek, wykształcenie, zawód, wychowanie, płeć, miejsce zamieszkania (duże miasto, miasteczko, wieś), rodzaj kontaktu (bezpośredni, pośredni), pozycja społeczna

lub towarzyska nadawcy i odbiorcy, rola społeczna rozmówców (Peisert 1991: 127).

3. Czynniki psychologiczne

Więź pomiędzy mówcami może mieć charakter formalny, prywatny lub intymny. Wszystko zależy od relacji psychicznej między partnerami komunikacji. To, w jaki sposób nadawca zwraca się do odbiorcy, zależy od jego nastawienia emocjonalnego. Może chodzić o wyrażenie sympatii, antypatii, poczucie równości i nierówności. Czynniki psychiczne decydują o tym, czy środki językowe będą mieć zabarwienie humorystyczne, ironiczne, żartobliwe, lekceważące itp. (Peisert 1991: 127-128).

4. Sytuacja komunikacyjna

Istnieją dwa podstawowe rodzaje komunikacji: warstwa oficjalna i nieoficjalna. Rodzaj komunikacji decyduje o stosowności formuł grzecznościowych. W sytuacjach oficjalnych stosujemy inne formy zwracania się do siebie niż w sytuacjach nieoficjalnych. Według M. Marcjanik granicę między etykietą oficjalną i nieoficjalną teoretycznie wyznacza relacja bycia partnerów na *pan/pani* albo *na ty* (Marcjanik 2001: 288). M. Marcjanik dodaje trzecią warstwę, mianowicie warstwę neutralną, która zachodzi w miejscach publicznych, np. na ulicy, w sklepie, u lekarza, na poczcie itp. W tej sytuacji komunikacyjnej stosowane są głównie formy: *Dzień dobry*, *Do widzenia* lub formy przeprosin czy podziękowań (Marcjanik 2001: 288).

5. Czynniki językowo-stylistyczne

Każda odmiana funkcjonalna i stylowa języka różni się ilością formuł grzecznościowych. Ze stylistyczno-funkcjonalnego punktu widzenia komunikacja bezpośrednia jest niemożliwa bez formuł grzecznościowych, które opisują relację między nadawcą: odbiorcą. W komunikacji pisemnej o użyciu form grzecznościowych decyduje rodzaj i forma tekstu oraz adresat. W niektórych typach wypowiedzi i sytuacjach etykieta językowa jest bardzo ściśle określona. Chodzi o wystąpienia oficjalne w dyplomacji państwowej, w kościele, wojsku, w milicji, sądownictwie itp. (Peisert 1991: 128).

6. Czynniki osobistej decyzji wpływający każdorazowo na wybór odpowiedniej formuły etykiety językowej

To, w jaki sposób zwracamy się do osoby, może zależeć od naszej osobistej decyzji. Jednej ze spotkanych osób kiwniemy głową na powitanie, innej z uśmiechem powiemy: „Jak się cieszę, że cię widzę”. Decyzja mówiącego może doprowadzić do świadomego przekroczenia normy. Gesty, mimika, natężenie i wysokość głosu wyrażają stosunek nadawcy do adresata. W systemie gestowo-mimiczno-fonicznym objawia się narodowa specyfika zachowań grzecznościowych, np. uścisk ręki, forma ukłonu, całowania rąk, twarzy, odkrywanie lub zakrywanie głowy itp. Znaki te są widoczne w konkretnej społeczności lub grupie kulturowej. Znajomość tych znaków, jak również środki werbalne są ważne w kontaktach z przedstawicielami społeczności kulturowo-językowych w komunikacji interpersonalnej (Peisert 1991: 129).

1.4 Etykieta językowa jako rodzaj gry społecznej

Zdaniem M. Marcjanik (2015) etykieta językowa jest rodzajem gry społecznej. Jej zasady są przyswajane od wczesnego dzieciństwa, w czasie procesu socjalizacji. W tej grze językowej są ściśle określone cztery zasady:

1. **Umnieszczenie własnej wartości** – według tej zasady osoba mająca dobre wychowanie nie powinna bez komentarza zgadzać się z pozytywnym wartościowaniem własnej osoby (Marcjanik 2015: 116).
2. **Pomniejszanie własnych zasług (zasada wspaniałomyślności)** – jest to zasada, która wyłania się w trakcie podziękowań i przeprosin. Dobrze wychowana osoba na podziękowanie reaguje za pomocą zwrotów: *Nie ma za co*, *Nie ma o czym mówić*, *Nie ma sprawy* itp. Podobnie reaguje na przeprosiny. Takie zachowanie ma świadczyć o jej wspaniałomyślności (Marcjanik 2015: 116).
3. **Wyolbrzymianie własnej winy** – ta zasada polega na przypisywaniu sobie najgorszych cech w formułach przeproszenia. Podkreślamy swoją winę. Np. *Przepraszam. To przez moją głupotę. Ja już jestem taka ciamajda* (Marcjanik 2015: 117).

4. **Bagatelizowanie winy partnera** – w tym przypadku chodzi o to, że jeżeli na przykład gość wyleje nam wino na obrus albo stłucze pamiątkową filiżankę, to nie powinniśmy wyrazić niezadowolenie, tylko pocieszać sprawcę, zmniejszać jej poczucie winy (Marcjanik 2015: 117).

1.5 Formy grzecznościowe

Komunikacja ustna lub pisemna zawiera formy grzecznościowe, czyli środki językowe, które służą do przekazywania informacji, do wyrażenia uczuć, emocji, nastrojów, stosunku do odbiorcy. Formuły grzecznościowe wg M. Peisert (1991: 124-125) możemy pogrupować w następujące tematyczne rodziny:

- a) zwroty adresatywne, np. *Panie Janku, kolego, panie profesorze* itp.
- b) zwroty służące do nawiązywania kontaktu i odpowiedzi na nie, np. *przepraszam pana, słucham pana, czy mógłbym* itp.
- c) powitania, pozdrowienia, pożegnania i reakcje na nie, np. *dzień dobry, cześć, żegnaj, nie zapomnij*.
- d) zwroty służące zawieraniu znajomości, np. *pozwoli pani, że się przedstawię, miło mi panią poznać*.
- e) zaproszenia, zawiadomienia i odpowiedzi na nie, np. *zapraszam cię, miło mi będzie pana widzieć*.
- f) formuły wyrażające prośbę, nakaz, propozycję, radę, np. *proszę cię, bądź tak dobry, zechciej prosić*.
- g) podziękowania, wyrazy wdzięczności, przeprosiny, kondolencje, komplementy, pochwały, np. *dziękuję, bardzo mi przykro, jesteś bardzo miły*.
- h) powinszowania, życzenia, np. *pozdrów mamę, dobrych i wesołych świąt*.
- i) formuły wyrażające zgodę lub niezgodę ze zdaniem rozmówcy, np. *masz rację, tak być nie może, trudno w to uwierzyć*.
- j) formuły służące do lżenia, obrazy, wyrażenia wymówki, nagany, zarzutu, np. *jestem oburzony, tak się nie godzi* (Preisert 1991: 124-125).

W niniejszej pracy głównym przedmiotem badań będą zwroty adresatywne w języku polskim, które zostaną porównane z zwrotami w języku czeskim.

2 Formy adresatywne w języku polskim

2.1 Definicja form adresatywnych

Pod pojęciem „formy adresatywne” należy rozumieć „formy zwracania się do drugiej osoby, drugich osób” (Tomiczek 1983: 3). „Formy zwracania się do drugiej osoby mają szczególną funkcję, zwaną performacyjną (z ang. to *perform* – przeprowadzić, wykonać). W przeciwieństwie do powiadamiających (informatywnych), rozkazujących (apelatywnych), powiadamiających o emocjach lub woli (emotywnych), nawiązujących kontakt (fatycznych) wypowiedzi, w formach zwracaniowych nie informuje się, lecz tworzy w akcie komunikacji językowej za pomocą określonych formuł bezpośredni kontakt między nadawcą i odbiorcą” (Damborský 1992: 25).

2.2 Podstawowe formy w języku polskim

W polszczyźnie istnieją dwie podstawowe formy zwracania się do siebie: *na ty* i *pan/pani* (w liczbie mnogiej: *państwo*). Zwrot *per ty* używany jest w sytuacjach symetrycznych, czyli w sytuacjach, gdy rozmówcy mają poczucie pragmatycznej równowagi (Marcjanik 2007: 36). Rozmawiający są ze sobą na tyle blisko, aby zapytać o sprawy prywatne, np. *jakim jeździ samochodem, gdzie planuje spędzić sylwestra, ile lat ma jego matka* itp. Mogą to być rodzina lub przyjaciele.

Istnieją też relacje asymetryczne, w których jeden z rozmówców zwraca się do drugiego *na ty*, podczas gdy drugi względem pierwszego na *pan/pani*. Relacje takie dotyczą osób, pomiędzy którymi istnieje różnica hierarchii społecznej lub zawodowej. Osoba będąca wyżej w hierarchii może swobodnie zwracać się do osoby stojącej niżej w hierarchii *per ty*, np. nauczyciel – uczeń (Marcjanik 2007: 41-42).

Formy *pan/pani/państwo*

Wyraz *pan* znany jest w języku polskim od ok. XIII wieku jako zapożyczenie z języka czeskiego. Początkowo używany był w odniesieniu do Boga i władców świeckich (Łaziński 2006: 23). Był to pierwotnie tytuł grzecznościowy, którego używano w stosunku do mężczyzn stanu rycerskiego i szlacheckiego. Nazywano tak władców, szlachtę, arystokratów, gospodarzy, bogaczy. Z biegiem czasu określenie to

uległo dewaluacji i przylgnęło do wszystkich mężczyzn z wyższych sfer społecznych. Jeszcze przed drugą wojną światową tytułu *Pan* nie używano w stosunku do robotników, chłopów ani dzieci. Nie każdy mężczyzna był Panem, dlatego zwrócenie się do gentlemiana *per ty* było zrównaniem go z nizinami społecznymi, a więc była to poważna obraza (<http://czasgentlemanow.pl/2013/01/gentleman-w-sieci-per-pan-czy-na-ty/>).

Współcześnie zwroty na *pan/pani* są używane w sytuacjach asymetrycznych, gdy rozmówcy zajmują różne miejsca w hierarchii zawodowej, społecznej, w hierarchii prestiżu (np. szef – pracownik). Mogą też w konkretnej sytuacji mówienia różnić się rangą pragmatyczną (np. sprzedawca – klient). Rozmowy te cechuje brak tematów prywatnych, zwiększając dystans między rozmówcami (Marcjanik 2007: 44).

Zwroty na *pan/pani* łączą się z neutralną i uniwersalną formą adresatywną *proszę pana, proszę pani, proszę państwa*. Takimi zwrotami posługujemy się w stosunku do osoby dorosłej, z którą nie jesteśmy *na ty*. Aczkolwiek w niektórych sytuacjach formy *proszę pana* są nieadekwatne. Zwracanie się do ambasadora za pomocą *proszę pana* byłoby naruszeniem zasad protokołu dyplomatycznego, a w wojsku naruszeniem regulaminu wojskowego (Marcjanik 2007: 45).

Formą adresatywną w liczbie mnogiej jest forma *państwo*. M. Łaziński zaznacza, że polszczyzna jest jedynym językiem, który wykształcił ową formę (Łaziński 2006: 45). Określenie *państwo* należy łączyć z rzeczownikami w trzeciej osobie liczby mnogiej, np. *Niech państwo spojrzą na lewo*. Formy drugiej osoby, np. *Co państwo o tym myślicie?* są odbierane jako mniej grzeczne, akceptowalne tylko na poziomie normy użytkowej (Markowski 2009: 100).

Formy pan/pani + imię

M. Marcjanik stworzyła trzeci rodzaj relacji, pośredni między relacją *na ty* a relacją na *pan/pani*. Nazwała ją „relacją na pani Ewo”. Według M. Marcjanik forma upowszechniła się wśród przedstawicieli młodego pokolenia, szczególnie przedstawicieli firm w bezpośrednim kontakcie z klientami (Marcjanik 2007: 47). W poprawnej polszczyźnie używanie imienia w połączeniu z zaimkami *pan, pani* ma charakter nieoficjalny. Formy *pan/pani + imię* zmniejszają dystans między rozmówcami. A. Markowski zaznacza, że imiona można użyć wtedy, gdy adresatem jest osoba młodsza lub podległa służbowo albo wtedy, gdy z daną osobą łączą nas

bliskie stosunki towarzyskie. W pozostałych wypadkach, np. przy zwracaniu się urzędnika do petenta, jest to naruszenie zasady stosowności (Markowski 2009: 100-101).

We współczesnym języku polskim stosuje się również formy zawierające imię zdrobniałe, np. *panie Tadeuś*, *pani Halinka*. Imieniem zdrobniałym możemy zwracać się do osób młodszych lub zaprzyjaźnionych. Zdaniem M. Marcjanik nieprzyzwoite jest używanie tego zwrotu przez osoby nadrzędne do młodych podrzędnych, przede wszystkim gdy nadawcą jest mężczyzna, a odbiorcą kobieta. Takie zachowanie językowe jest przekroczeniem normy grzecznościowej (Marcjanik 2007: 49).

M. Łaziński jednak zwraca uwagę na to, że chociaż zwrot *pan/pani* + imię nie musi zaznaczać podrzędności nadawcy ani bliskiego kontaktu między nadawcą a odbiorcą, to jednak kojarzy się z taką interpretacją i dlatego niektórzy nadawcy odbierają ją jako narzuconą poufałość. Według autora model *pan/pani* + imię można używać bez względu na hierarchię (Łaziński 2006: 98-99).

Formy *pan/pani* + nazwisko

Adresatywy typu *Pani Kowalska* czy *Panie Nowak* nie są uznawane w polszczyźnie za powszechne i standardowe. Formy *pan/pani* + nazwisko odbierane są jako niegrzeczne, czyli niezgodne z etykietą językową. Na podstawie M. Marcjanik zwrócenie się do adresata *panie Walczak*, *pani Kowalska* jest dopuszczalne tylko w dwóch sytuacjach. Po pierwsze, gdy wzywa się kogoś z grupy innych osób. Na przykład do studenta powiemy: *Panie Walczak, proszę o wyjaśnienie różnicy między samogłoską a spółgłoską*; do uczestnika wycieczki: *Panie Walczak, oto dokumenty*; do zdającego egzamin: *Pani Kowalska, teraz pani kolej*. Po drugie formy te używane są przez mieszkańców małych miejscowości, w których wszyscy się znają. Na wschodzie Polski, na terenach dawnych wsi szlacheckich zwracanie się do odbiorcy za pomocą nazwiska wskazuje wyższy status społeczny odbiorcy (Marcjanik 2007: 46).

2.3 Tytulatura w języku polskim

Zasady ogólne

Niektóre podstawowe zasady etykiety tytułowania to¹:

- tytułów używamy tylko na początku i na końcu rozmowy
- nie wymieniamy własnego tytułu, jeżeli przedstawiamy siebie
- w oficjalnej komunikacji pisemnej do zwrotów *pan/pani* dodajemy przydawki *Szanowny/Szanowna* lub *Wielce Szanowny/Wielce Szanowna*;
- wspólnie nie używa się formy *imię + tytuł + nazwisko*
- nie łączymy tytułów. Jeżeli ktoś jest posłem, a zarazem profesorem, nigdy nie mówimy *panie pośle profesorze* itd.
- żony nie korzystają z tytułów mężczyzn
- jeżeli osoba posiada kilka tytułów, wymieniamy najwyższy
- wszystkich wice- (np. wicedyrektor, wiceminister, wicepremier), pro- (np. prodziekan) i zastępców (np. zastępcą kierownika) należy tytułować: *panie dyrektorze, panie ministrze, pani dziekan, pani kierownik* itp.
- jeżeli przedstawiamy osobę z tytułem naukowym, nie wymieniamy zawodu
- do osób posiadających stanowisko o nazwie dwuczłonowej, np. *główny księgowy, główny specjalista ds. komunikacji* zwracamy się używając tytułów naukowych, np. *panie magistrze, panie inżynierze, panie doktorze...*
- wobec adresatów, którzy byli kiedyś dyrektorami, posłami, ministrami itp., należy używać najwyższego tytułu.

¹ Zasady zostały opracowane na podstawie źródeł: <https://pl.wikipedia.org/> i <http://www.savoir-vivre.com.pl/>

Klasyfikacja tytułów

Klasyfikacją polskich tytułów jako pierwszy zajął się E. Tomiczek, który wyróżnił następujące grupy:

T1 – tytuł standardowy: *pan/pani, ksiądz*

T2 – tytuł kolegialny, np. *kolega, towarzysz, obywatel, druh*

T3 – tytuł profesjonalny lub funkcyjny, np. *profesor, dyrektor, sekretarz, pułkownik, proboszcz, mistrz*

T4 – tytuł symboliczny, np. *magnificencja, ekscelencja, eminencja*

T5 – tytuł familiarny, np. *mama, dziadek, wujek*

T6 – tytuł okolicznościowy, np. *jubilat, szef, stary, kochanie*

(Tomiczek 1983: 39-41).

W przedstawionym wyżej modelu może dochodzić do łączenia tych klas. Najczęstsze połączenie to T1 + T3 oraz T2 + T3. Niemożliwe są połączenia T1 + T4, T2 + T4, T1 + T2 z wyjątkiem *panie kolego* (Łaziński 2006: 63-64).

W niniejszym rozdziale najwięcej uwagi zostanie poświęcone tytułaturze profesjonalnej i funkcyjnej.

Tytuły profesjonalne i funkcyjne

Tytuły profesjonalne według Tomiczka (1983) stosowane są ze względu na wykształcenie, zawód, tytuł naukowy, stopień wojskowy lub stanowisko w hierarchii kościelnej adresata. Tytuły funkcyjne to „wszelkiego rodzaju funkcje i stanowiska z wyboru lub nominacji w aparacie państwowym, organizacjach politycznych i społecznych czy w gospodarce” (Tomiczek 1983: 112).

Tytuły profesjonalne i funkcyjne najczęściej łączą się z formami *pan/pani, ksiądz*, o czym już powyżej wspominałam. Formy *pan/pani* łączą się z nazwami stanowisk, np. *panie ministrze, panie ambasadorze, panie prokuratorze*, z nazwami stopni, np. *panie pułkowniku, panie admirał, pani profesor* i nazwami funkcji, np. *panie rektorze, pani dziekan, pani kierownik*. W formach adresatywnych używa się tytułu w formie wołacza, a orzeczenie ma formę trzeciej osoby liczby pojedynczej.

W Polsce ustalił się zwyczaj używania form adresatywnych wobec osób cieszących się prestiżem. Do lekarzy zwracamy się *panie doktorze*, do farmaceutów *panie magistrze*, do adwokatów *panie mecenasie* itp.

Tytuły akademickie

Do tytułów akademickich należą tytuły uzyskane po ukończeniu studiów I i II stopnia. Są nimi tytuły licencjata, inżyniera, magistra i lekarza. Poniżej przedstawiono tabelę z podstawowymi tytułami akademickimi, ich nazwami, skrótami i formami adresatywnymi. Wszystkie zasady dotyczące form żeńskich będą szczegółowo omówione w rozdziale pt. *Nazwy żeńskie*.

Tabela 1. Tytuły akademickie i formy adresatywne w języku polskim

Nazwa tytułu	Skrót	Forma adresatywna
licencjat	lic.	panie licencjacie / pani licencjat
inżynier	inż.	panie inżynierze / pani inżynier
magister	mgr	panie magistrze / pani magister
lekarz	lek.	panie doktorze / pani doktor

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Słownik języka polskiego PWN (<http://sjp.pwn.pl>)

Uwagi: Formy *panie licencjacie/pani licencjat* nie mają w języku polskim tradycji, chociaż są poprawne. Powszechną formą adresatywną stosowaną wobec osoby posiadającej tytuł licencjata jest *proszę pana/proszę pani*. Do magistra coraz częściej zwraca się *proszę pana/proszę pani*. Do magistra inżyniera zwrócimy się *panie magistrze*. Skróty piszemy przed imieniem, małą literą. Kropka w skrócie oznacza, że nie ma w nim ostatniej litery skracanego słowa, np. *inż.* – *inżynier*.

Stopnie naukowe

W Polsce mamy dwa stopnie naukowe: stopień doktora i doktora habilitowanego określonej dziedziny nauki. W poniższej tabeli zaznaczone są formy adresatywne tych tytułów.

Tabela 2. Stopnie naukowe i formy adresatywne w języku polskim

Nazwa stopnia	Skrót	Forma adresatywna
doktor	Dr	panie doktorze / pani doktor
doktor habilitowany	dr hab.	panie profesorze / pani profesor

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Marcjanik 2006: 295, Słownik języka polskiego PWN (<http://sjp.pwn.pl>)

Uwagi: Stopnie naukowe mogą łączyć się innymi tytułami, np. profesor habilitowany inżynier. Do doktora inżyniera zwracamy się *panie doktorze*. W sytuacjach, gdy istotne jest podkreślenie jego specjalności, możliwa jest forma *panie inżynierze*. Forma bezpośredniego zwrotu do adresata *doktorze* jest niepoprawna (Marcjanik 2006: 295). *Słownik ortograficzny PWN* podaje, że skróty stopni naukowych piszemy przed imieniem i nazwiskiem. Po skrótach kończących na tę samą literę, na którą kończy się wyraz, nie stawiamy kropki. Np. *dr* jako skrót słowa *doktor* jest bez kropki. Gdy skrót występuje w przypadku innym niż mianownik, piszemy kropkę, np. *rozmawiałem z dr. Tomaszem Kowalskim*. Skróty w przypadkach zależnych można zapisać bez kropki w formie: *Nie zdałem egzaminu u dra Nowaka. Podaj to drowi Kowalskiemu*. itp. Jeżeli odnosimy się do kobiety, skrót piszemy bez kropki, np. *Praca licencjacka napisana pod kierunkiem dr Anny Jasiek*. Skrót *dr* piszemy bez kropki, ponieważ skracamy wyraz *doktor*. Podobnie zachowują się skróty magistra, pułkownika, majora.

Tytuł naukowy profesora i stanowisko naukowe profesora

Tytuł naukowy profesora nadaje Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej samodzielny pracownikom naukowym. Tytuł naukowy profesora piszemy przed stopniem naukowym uzyskanym przez daną osobę, np. *prof. dr hab. Jan Kowalski*.

Tego tytułu nie wolno mylić ze stanowiskami profesora nadzwyczajnego i zwyczajnego. Do profesora zwracamy się za pomocą form *panie profesorze/pani profesor*. Niepoprawną formą adresatywną stosowaną wobec profesora jest forma *profesorze*. Tradycją jest, że do nauczycieli w szkole średniej mówi się *panie profesorze/pani profesor*, chociaż tytułu profesora nie posiadają. W szkole podstawowej i w gimnazjum uczniowie stosują zwroty *proszę pana/proszę pani*.

Wiele wyrazów w języku polskim tworzy dublety w liczbie mnogiej. W wypadku wyrazu profesor mamy dwie poprawne formy: *profesorowie* i *profesorzy*. Rzeczownika *profesorowie* zaleca się bardziej do używania, jest to forma bardziej grzecznościowa. W *Narodowym Korpusie Języka Polskiego Monco* (<http://monco.frazeo.pl>) znaleziono około 8 tys. przykładów użycia wyrazu *profesorowie*, natomiast zasięg wyrazu *profesorzy* był znacznie mniejszy.

Stanowiska na uczelniach wyższych w Polsce

Pracownicy naukowo-dydaktyczni i naukowci mogą być zatrudnieni na stanowiskach: profesora zwyczajnego, profesora nadzwyczajnego, profesora wizytującego, adiunkta, asystenta. Pracownicy dydaktyczni są zatrudnieni na stanowiskach: starszego wykładowcy, wykładowcy, lektora lub instruktora (Prawo o szkolnictwie wyższym, Dz. U. z 2016 r. poz. 1842).

Dawniej istniało jeszcze stanowisko docenta. Od 2011 roku, w związku z reformami Szkolnictwa Wyższego, stanowisko docenta zostało zlikwidowane.

Na stanowisku profesora zwyczajnego można zatrudnić osobę, która posiada tytuł naukowy profesora. Na stanowisku profesora nadzwyczajnego może być zatrudniona osoba posiadająca tytuł profesora lub stopień doktora habilitowanego. Na stanowisku profesora wizytującego może być osoba będąca pracownikiem innej uczelni, posiadająca tytuł profesora lub stopień doktora habilitowanego. Adiunkt musi mieć co najmniej stopień naukowy doktora. Asystent musi posiadać co najmniej stopień naukowy doktora.

Skróty osób zatrudnionych na stanowisku profesora nadzwyczajnego można zapisać w dwojaki sposób: *dr hab. prof. UW Jan Kowalski* lub *dr hab. Anna Igrekowska, prof. UW* (akronim uczelni, w której dana osoba jest zatrudniona).

Nazw stanowisk nie używamy jako form adresatywnych, nie mówimy: *panie asystencie (wykładowco, lektorze)*, lecz *panie magistrze/pani magister*. Zawsze kierujemy się do danej osoby zgodnie z jej tytułem zawodowym bądź stopniem naukowym.

Stanowiska kierownicze na uczelniach wyższych w Polsce

Pracownicy naukowcy, oprócz stanowisk uzależnionych od posiadanego stopnia lub tytułu naukowego, pełnią też funkcje administracyjne. Na czele uczelni stoją rektor i prorektor. Według internetowego *Słownika języka polskiego PWN* (<http://sjp.pwn.pl>) rektorowi przysługuje zwrot *Jego/Jej Magnificencja*, skrót JM. Zwracając się do rektora bezpośrednio w sytuacjach oficjalnych, używamy zwrotu *Wasza Magnificencjo*, w sytuacjach nieoficjalnych *panie rektorze/pani rektor*. Również do pana prorektora lub prodziekana zwracamy się *panie rektorze, panie dziekanie*, pomijając prefiks *pro-*. Kolejnymi funkcjami administracyjnymi są: dziekan, dyrektor instytutu i kierownik katedry. Forma adresatywna w odniesieniu do dziekana to: *panie dziekanie/pani dziekan*, do dyrektora: *panie dyrektorze/pani dyrektor*, do kierownika *panie profesorze/pani profesor* – w zależności od zajmowanego stanowiska naukowego. Tabela 3. przedstawia nazwy stanowisk i odpowiadające im formy adresatywne.

Tabela 3. Stanowiska kierownicze na uczelniach wyższych w Polsce

Nazwa stanowiska	Forma adresatywna
rektor	panie rektorze / pani rektor
prorektor	panie rektorze / pani rektor
dziekan	panie dziekanie / pani dziekan
prodziekan	panie dziekanie / pani dziekan
dyrektor instytutu	panie dyrektorze / pani dyrektor
kierownik katedry	panie profesorze / pani profesor

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Marcjanik 2006: 294-295.

Stopnie wojskowe w Polsce

Stopnie wojskowe w Wojskach Lądowych i Siłach Powietrznych²:

- a) korpus szeregowy: szeregowy (szer.) i starszy szeregowy (st. szer.);
- b) korpus podoficerów: kapral, starszy kapral (st. kapral), plutonowy (plut.), sierżant (sierż.), starszy sierżant, młodszy chorąży (mł. chor.), chorąży (chor.), starszy chorąży (st. chor.), starszy chorąży sztabowy (st. chor. sztab.);
- c) korpus oficerów młodszych: podporucznik (ppor.), porucznik (por.), kapitan (kpt.);
- d) korpus oficerów starszych: major (mjr), podpułkownik (ppłk), pułkownik (płk);
- e) generałowie: generał brygady (gen. bryg.), generał dywizji (gen. dyw.), generał broni (gen. broni), generał (gen.);
- f) marszałek: marszałek.

Stopnie wojskowe w Marynarce Wojennej:

- a) korpus marynarzy: marynarz (mar.), starszy marynarz (st. mar.);
- b) korpus podoficerów: mat, starszy mat (st. mat), bosmanmat (bosmat), bosman (bosm.), młodszy chorąży marynarki (mł. chor. mar.), chorąży marynarki (chor. mar.), starszy chorąży marynarki (st. chor. mar.), starszy chorąży sztabowy marynarki (chor. sztab. mar.);
- c) korpus oficerów młodszych: podporucznik marynarki (ppor. mar.), porucznik marynarki (por. mar.), kapitan marynarki (kpt. mar.);
- d) korpus oficerów starszych: komandor podporucznik (kmdr ppor.), komandor porucznik (kmdr por.), komandor (kmdr);
- e) admirałowie: kontradmirał (kontradm.), wiceadmirał (wiceadm.), admirał floty (adm. floty), admirał (adm.).

Poniższa tabela zawiera niektóre stopnie wojskowe i ich formy adresatywne.

Tabela 4. Stopnie wojskowe i ich formy adresatywne w Polsce

Nazwa stopnia	Forma adresatywna
generał	panie generale
pułkownik	panie pułkowniku

² Podziału dokonano na podstawie źródła internetowego: <http://www.wojskowe.info/stopnie-wojskowe/>

podpułkownik	panie pułkowniku
mat	panie mat
bosmanmat	panie bosmanie
młodszy chorąży marynarki	panie chorąży
komandor porucznik	panie komandorze
konradmirał	panie admirale

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Marcjanik 2006: 298-299.

Uwagi: Oprócz nazw stopni wojskowych w strukturze organizacyjnej wojska istnieją nazwy funkcji: szef, dowódca, inspektor i dyrektor, np. *szef Zarządu Obrony Powietrznej i Przeciwrakietowej, dowódca 2. Mazowieckiej Brygady Saperów, inspektor Wojsk Specjalnych*. W komunikacji bezpośredniej bardziej prestiżową formą adresatywną jest nazwa stopnia, nie funkcji. W korespondencji urzędowej na początku adresu podajemy funkcję adresata, następnie stopień oraz imię i nazwisko. Możliwy jest szyk odwrotny, czyli stopień przed funkcją. Jeżeli osoba posiada tytuł naukowy, umieszczamy go między nazwą stopnia, a imieniem i nazwiskiem, np. *gen. dyw. prof. dr hab. n. med. Grzegorz Gielerak*. W bezpośrednim kontakcie oraz w korespondencji zawierającej formę do adresata nie stosujemy nazw stopni z częstkami *pod-*, *wice-* i *kontr-* (Marcjanik 2006: 297-299). Formy adresatywne w odnoszeniu do kobiet mają formę: *pani generał, pani pułkownik, pani mat, pani bosman, pani chorąży, pani komandor, pani admirał* itp.

Stopnie policyjne w Polsce

W Polsce mamy następujące stopnie w policji:

- a) w korpusie szeregowym policji: posterunkowy (post.) i starszy posterunkowy (st. post.);
- b) w korpusie podoficerów policji: sierżant (sierż.), starszy sierżant (st. sierż.), sierżant sztabowy (sierż. sztab.);
- c) w korpusie aspirantów policji: młodszy aspirant (mł. asp.), aspirant (asp.), starszy aspirant (st. asp.), aspirant sztabowy (asp. sztab.)
- d) w korpusie oficerów młodszych policji: podkomisarz (podkom.), komisarz (kom.), nadkomisarz (nadkom.);

- e) w korpusie oficerów starszych policji: podinspektor (podinsp.), młodszy inspektor (mł. insp.), inspektor (insp.);
- f) generałowie: nadinspektor (nadinsp.), generalny inspektor (gen. insp.).

Ze względu na stanowisko najwyżej w hierarchii jest Komendant Główny Policji.

Tabela 5. Nazwy i formy adresatywne stopni policyjnych w Polsce

Nazwa stopnia	Forma adresatywna
generalny inspektor policji	panie generalny inspektorze, panie generale
komendant wojewódzki w stopniu inspektora policji	panie komendancie / pani komendant lub panie inspektorze / pani inspektor, lub panie pułkowniku / pani pułkownik
podinspektor policji	panie inspektorze / pani inspektor
aspirant sztabowy policji	panie aspirancie / pani aspirant
starszy sierżant policji	panie sierżancie / pani sierżant
starszy posterunkowy	panie starszy posterunkowy / pani starszy posterunkowy

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Marcjanik 2006: 300.

Stanowiska i funkcje w instytucjach państwowych w Polsce

W tej grupie zostaną opisane przede wszystkim tytuły związane z władzą ustawodawczą i wykonawczą. Do władzy wykonawczej należą: Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów oraz organy administracji rządowej. Do władzy ustawodawczej zaliczamy: Sejm i Senat. Tabela 6. przedstawia niektórych przedstawicieli urzędów państwowych.

Tabela 6. Formy adresatywne urzędników w instytucjach państwowych w Polsce

Stanowisko/funkcja	Forma adresatywna
Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej	panie prezydencie / pani prezydent
sekretarz stanu w Kancelarii Prezydenta RP i Kancelarii Premiera RP	panie ministrze / pani minister
podsekretarz stanu w Kancelarii Prezydenta RP i Kancelarii Premiera RP	panie ministrze / pani minister
minister	panie ministrze / pani minister
wiceminister	panie ministrze / pani minister
premier	panie premierze / pani premier
wicepremier	panie premierze / pani premier
marszałek Senatu	panie marszałku / pani marszałek
senator	panie senatorze / pani senator
poseł	panie pośle / pani poseł
wojewoda	panie wojewodo / pani wojewodo
prezydent miasta	panie prezydencie / pani prezydent
starosta powiatu	panie starosto / pani starosto
wójt gminy	panie wójcie / pani wójt

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Marcjanik 2006: 290-293.

Uwagi: Do wicepremiera i wiceministra nie zwraca się *panie wiceministrze/pani wiceminister*, *panie wicepremierze/pani wicepremier*. Do byłych prezydentów, premierów i wicepremierów zgodnie z polskimi zasadami grzeczności mówi się: *panie premierze*, *pani premier* itp. W urzędowej korespondencji z premierem stosuje się formę bardziej oficjalną: *Prezes Rady Ministrów*, np. *Szanowna Pani* [imię, nazwisko], *Prezes Rady Ministrów*. W odnośzeniu do posła kobiety niedopuszczalna jest forma *posłanka*, tylko w liczbie mnogiej możliwa jest forma: *panie posłanki* (nie: *panie posel* czy *panie posłowie*). Bardziej elegancka forma w liczbie mnogiej brzmi: *panie i panowie posłowie*. Formy *Wasza Ekscelencjo* i *Jego (Jej) Ekscelencja*, np. *Jego Ekscelencja zechce przyjąć...*, używane są z reguły przez przedstawicieli obcych państw (Marcjanik 2006: 290-293).

2.4 Formy adresatywne w polskim dyskursie kościelnym

System adresatywny w środowisku kościelnym, przede wszystkim w rzymskokatolickim, jest specyficzny, więc należałoby go omówić dokładniej. Na podstawie M. Marcjanik (Marcjanik 2006: 300) nazwy tytułów w kościele rzymskokatolickim dzielą się następująco:

- a) porządek sakramentalny: biskup, prezbiter, diakon;
- b) porządek instytucjonalny: metropolita, biskup diecezjalny, dziekan, wikariusz, rektor kościoła (kaplicy), kapelan;
- c) porządek godnościowy: kardynał, arcybiskup, infulat, prałat, kanonik.

Głową Kościoła jest papież. Domy zakonne i zakony mają niejednorodną strukturę organizacyjną. W Polsce są zakony mnisie, męskie i żeńskie (benedyktyni, cystersi, benedyktynki, klaryski, kapucynki, dominikanki); zakony (franciszkanie, dominikanie, jezuici); zgromadzenia (misjonarze, salezianie, elżbietanki).

Podczas zwracania się do osób duchownych wyraz *pan* zastępujemy wyrazem *ojciec* lub *ksiądz*, a wyraz *pani* słowem *siostra*. Jeżeli osoba duchowa posiada tytuł naukowy lub służbowy, wymieniamy go po wyrazach *ojciec*, *ksiądz*, np. *ojcze profesorze*, *księżę doktorze*, *księżę proboszczu*, *kanoniku*, *prałacie*, *dziekanie*, *biskupie*, *kardynale*, *prymasie* (Markowski 1999: 1640). W przypadku, gdy osoba duchowa posiada stopnie wojskowe, obowiązuje następująca kolejność: *ksiądz*, później tytuł hierarchiczny, potem stopień wojskowy, a na końcu tytuł naukowy, np. *ks. bp gen. dyw. Sławoj Leszek Głódź*, *ks. płk. prof. Jerzy Syryjczyk* (Olchowa 2013: 124). M. Macjanik zaznacza, że w kościołach chrześcijańskich, klasztorach, domach zakonnych formą uniwersalną jest *proszę księdza*, *proszę siostry* (*siostro*). Do dostojników kościelnych forma *proszę księdza* jest rozszerzona do form: *proszę księdza proboszcza*, *proszę księdza kardynała*, *proszę księdza biskupa*, *proszę księdza diakona* (Marcjanik 2007: 55-56).

Formy nazywania adresata zawierają, oprócz tytułu, poprzedzający go przymiotnik grzecznościowy wyrażający szacunek. Przymiotniki o tej funkcji układają się w grupy o stopniowalnej grzeczności: a) najdostojniejszy, najczcigodniejszy, najprzewielebniejszy (i ich odpowiedniki żeńskie) + kardynał, arcybiskup, biskup, metropolita, biskup, infulat, generał, opat, prowincjał, matka generalna, matka (*siostra*) prowincjalna, opatka; b) przewielebny, czcigodny, dostojny (i ich odpowiedniki

żeńskie) + prałat, kanonik, dziekan, proboszcz, gwardian, przeor, rektor klasztoru, siostra przełożona; c) wielebny, czcigodny (i ich odpowiedniki żeńskie) + wikariusz, kapelan, prefekt, ksiądz diakon, ksiądz kleryk, ojciec, brat, siostra (Marcjanik 2006: 301).

Oficjalnym tytułem papieża jest *Jego Świątobliwość*, kardynała – *Jego Eminencja*, biskupa i arcybiskupa – *Jego Ekscelencja*. Do rektora wyższej uczelni świeckiej i kościelnej zwracamy się *Wasza Magnificencjo*. Tytuły te stosowane są na ogół w sytuacjach uroczystych, gdy ma miejsce wydarzenie wysokiej rangi (Marcjanik 2006: 302). Tytuły *Eminencja*, *Ekscelencja*, *Magnificencja* mają rodzaj gramatyczny żeński, ale odnoszą się do mężczyzn i do kobiet. Orzeczenie w zdaniu ma postać męską lub żeńską zależnie od płci osoby, którą tytułujemy, np. *Jego Magnificencja otworzył konferencję* lub *Jej Magnificencja otworzyła konferencję*. Jeżeli zwracamy się do kogoś bezpośrednio, używamy przyimka *Wasza*, np. *Wasza Eminencjo, proszę przyjąć najserdeczniejsze gratulacje...*; Jeżeli mówimy albo piszemy o osobach dostojnych, używamy zaimków *Jego* i *Jej*, np. *Wizyta Jego Eminencji metropolity została przesunięta*. Warto w tym miejscu przytoczyć rozważania P. Hałuszczaka, który w artykule pt. *Zawiłości kościelnej hierarchii oraz kościelny savoir-vivre* (2011) zaznacza, że do kardynała należy zwracać się *Eminencjo*, jeżeli jest w stroju chórowym (purpurowa sutanna), gdy zaś ubrany jest w sutannę czarną lub czarną z czerwonymi guzikami, zwracamy się do niego *księżę kardynale*. Do arcybiskupa i biskupa w stroju chóralnym zwracamy się *Ekscelencjo*, jednak gdy ubrany jest w sutannę czarną z fioletowymi guzikami, mówimy *księżę arcybiskupie*, *księżę biskupie*. Tytuł „ekscelencja” pochodzi z łaciny i oznacza wyborny, znakomity (Hałuszczak 2011: 58). P. Hałuszczak zwraca uwagę na tytułowanie księży podczas rozmowy, kiedy to rozmawiając z nimi, tytułu używamy tylko na początku rozmowy i ewentualnie na końcu. Podczas całej rozmowy nie powtarzamy ciągle: „księżę proboszczu...”, „czy ksiądz proboszcz słyszał, że...”, „ksiądz dziekan zechce...”, „księżę prałacie...” itp. Wystarczy mówić tylko „ksiądz”: „Czy ksiądz słyszał, że...”, czy ksiądz zechce...” (Hałuszczak 2011: 59). Formy adresatywne możemy słyszeć także w kazaniach. Są to konstrukcje skierowane do odbiorcy zbiorowego. Typowym zwrotem w kościołach podczas kazań jest: *bracia i siostry*. Inne formy to: *umiłowani parafianie*, *kochani moi parafianie*, *drodzy wierni*, *umiłowani w Panu naszym*, *przyjaciele*, *parafianie*.

Poniżej zostanie przedstawiona tabela z formami adresatywnymi wobec dostojników kościelnych w Kościele katolickim.

Tabela 7. Formy adresatywne dostojników kościelnych w Kościele katolickim w Polsce

Osoba duchowna	Forma adresatywna
papież	Wasza Świątobliwość, Ojciec Święty
arcybiskup	Wasza Ekszelencjo lub proszę księdza arcybiskupa / proszę ksiądz arcybiskup (w odniesieniu do kobiety), lub księżę arcybiskupie / ksiądz arcybiskup (w odniesieniu do kobiety)
biskup	Wasza Ekszelencjo lub proszę biskupa / proszę księdza biskupa / proszę ksiądz biskup (w odniesieniu do kobiety), lub księżę biskupie / ksiądz biskup (w odniesieniu do kobiety)
kardynał	Wasza Eminencjo, proszę księdza kardynała, księżę kardynale
prałat	księżę prałacie
ksiądz (prezbiter)	proszę księdza / proszę ksiądz (do kobiety)
kanonik	proszę księdza kanonika lub księżę kanoniku, lub proszę księdza
proboszcz	proszę księdza proboszcza / proszę ksiądz proboszcz (do kobiety) lub księżę proboszczu / ksiądz proboszcz (do kobiety), lub proszę księdza
wikariusz	proszę księdza
diakon	proszę księdza diakona / proszę ksiądz diakon (do kobiety)
opat	ojciec opacie, księżę opacie

zakonnik	proszę ojca lub ojcie, lub proszę brata, lub bracie, lub proszę księdza
zakonnica	proszę siostry lub siostrę, lub proszę matki, lub matkę

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Marcjanik 2006: 302-303.

3 Formy adresatywne w języku czeskim

Formy tykání i vykání

Czesi, zwracając się do osób, rozróżniają formy per ty (tzw. *tykání*) lub per wy (tzw. *vykání*). W sytuacjach oficjalnych stosuje się zwroty przez wy, w sytuacjach nieoficjalnych zwroty przez ty. Istnieją jednak sytuacje przejściowe, np. w szkołach podstawowych, gdy nauczyciel woła ucznia używa formy *na ty* + *nazwisko*, natomiast w szkołach wyższych stosowane są formy *wy* + *imię*.

Tykání

Formy *na ty* + *imię*, np. *Evo, podívej se*, używa się w sytuacjach nieformalnych podczas komunikacji z osobami bliskimi, w kręgu rodzinnym, z osobami zaprzyjaźnionymi, przy zwracaniu się do dzieci, osób młodych itd. Z formą *na ty* można również spotkać się w środowiskach pracy w komunikacji między zaprzyjaźnionymi współpracownikami oraz w relacji podwładny-przełożony. Przejście z formy *na wy* na formę *na ty* zawsze proponuje osoba o wyższym statusie społecznym lub osoba starsza, lub kobieta mężczyźnie (Špaček 2008: 39). Za pomocą formy *ty* zwracamy się ponadto do Boga w modlitwie: *Pane Bože, dej nám...*, *Pane Ježíši, odpusť mi...* W sytuacjach, gdy nie jesteśmy pewni, jakiej formy użyć, właściwe jest rozpoczęcie rozmowy używając formy per wy.

Vykání

Odpowiednikiem polskich zaimków *pan*, *pani*, *państwo* jest czeski zaimek *vy*, czyli *vykání*. Forma *vykání* używana jest w sytuacjach oficjalnych w komunikacji z obcymi osobami, z osobami o dużym prestiżu społecznym, w relacjach asymetrycznych: podwładny-przełożony. Uniwersalną formę *vykání* w języku czeskim stosuje się niezależnie od płci adresata, w odróżnieniu od języka polskiego, gdzie nadawca musi uwzględnić płeć, liczbę i skład adresatów. Jeżeli chcemy w języku czeskim zaznaczyć czynniki wyróżniające, posłużymy się formułą typu *pane/paní* + *nazwisko* w liczbie pojedynczej, np. *Pane Nováku, smím vás prosit?* W liczbie mnogiej są formy, np. *Kolegové, smím vás prosit?* (Damborský 1992: 31).

Formy adresatywne zawsze przybierają formę wołacza. Częstym błędem nadawcy jest mówienie do kogoś za pomocą form w mianowniku, np. *pane Vondráček*. M. Hirschová zwraca uwagę, że niezgodne z etykietą językową jest mówienie do kogoś, używając tylko nazwiska. Zwroty z nazwiskiem (bez *pan/pani*) w połączeniu z formami przez wy (np. *Novák, co tady děláte?*) są charakterystyczne w komunikacji nadrzędnego z podrzędnym (np. w wojsku) i są uznawane za niegrzeczne (Hirschová 2006: 178).

Sytuacje przejściowe

W niektórych wyjątkowych sytuacjach możemy natrafić na formę *wy + imię*. Ta zwykle używana jest w sytuacjach oficjalnych, kiedy chcemy zachować pewny dystans między rozmówcami. Chodzi o relacje: profesor-student, podwładny-przełożony, starszy współpracownik-młodszy współpracownik.

Drugą sytuacją przejściową jest forma *ty + nazwisko*, która pojawia się okazjonalnie, np. w relacji nauczyciel-uczeń. Użycie takiej formy jest odbierane raczej negatywnie (Hirschová 2006: 178).

3.1 Rodzaje form adresatywnych

W języku czeskim możemy natrafić na różne rodzaje form adresatywnych, mianowicie:

- zwracanie się po imieniu, np. *Evo, Ludmilo, Honzo, Tomáši*;
- formy z nazwiskiem, np. *Nováku, Procházková, Dvořáku, Novotný*;
- tytuły *pane/paní/slečno*
- forma *pane/paní/slečno + imię*, np. *pane Davide, paní Markéto, paní Moniko, pane Marku*;
- forma *pane/paní/slečno + nazwisko*, np. *paní Procházková, pane Kučero*;
- forma *pane/paní + tytuł*, np. *pane inženýre, pane doktore, paní doktorko*;
- forma *pane/paní + nazwa stopnia, funkcji*, np. *pane řediteli, pane řidiči*;
- formy grzecznościowe do osób duchownych, np. *Vaše Excellence*.

Dla języka czeskiego charakterystyczny jest tzw. system trójelementowy, czyli system, który posiada trzy podstawowe formy: formy zwracania się po imieniu, *pane/paní + tytuł* i *pane/paní + nazwisko*. Kolejne formy *pane/paní + imię* lub sam *tytuł* używane są tylko w sytuacjach pragmatycznych (Berger 2002: 193).

Do nieokreślonego adresata zwracamy się *promiňte, prosím (vás)*. Do osób, których nie znamy, możemy zwrócić się *pane/paní/slečno*, np. *Paní, nevíte, kolik je hodin?* Jednak samotne formy są odbierane jako negatywne i niegrzeczne. Powinno się je zawsze łączyć z innymi elementami (Hirschová 2006: 178).

Zwracanie się po imieniu możliwe jest w stosunku do tych osób, z którymi jesteśmy *na ty*. Adresatyw *pane/paní + imię* w języku czeskim jest bardzo rzadki. Podobnie jak w języku polskim jest to typ relacji pośredniej, posiadającej cechy komunikacji oficjalnej (*pane/paní*) i nieoficjalnej (*imię*). We współczesności wiele osób kojarzy go ze zwrotem do uczestników w konkursach telewizyjnych.

Formy *pane/paní* mogą również łączyć się z tytułem albo nazwiskiem, np. *pane Nováku, pane inženýre, pane doktore* (Karlík 2002: 563). Jeżeli osoba nie posiada tytułu, formy *pane/paní + nazwisko* są poprawnym, neutralnym zwrotem, używanym w codziennej komunikacji.

3.2 Tytulatura w języku czeskim

Na podstawie rozważań M. Kneřové w artykule pt. *Ke způsobům oslovení v mluvených projevech* (Kneřová 1995) stwierdzono, że w czeskiej tytulaturze przyjęto taki sam podział tytułów jak w języku polskim, czyli na podstawie pracy E. Tomiczka. Podział ten został omówiony w rozdziale: *Titulatura w języku polskim*.

W języku czeskim pierwszą kategorię tytułów T1 tworzą tytuły standardowe: *pan, paní, slečna*. Te zazwyczaj łączą się z imieniem, nazwiskiem, ale również mogą łączyć się z T2 (np. *pane kolego*) i T3 (np. *pane rediteli*) (Kneřová 1995: 36-44).

Do grupy T2 należą formy *kolego / kolegyně, soudruhu / soudružko, přátelé* (Kneřová 1995: 36-44).

Najliczniejszą grupę tworzy tzw. *profesionální oslovení*, do tej kategorii zaliczamy: tytuły naukowe, stopnie naukowe, nazwy zawodów, stanowisk, funkcji, stopnie wojskowe, funkcje i stanowiska w administracji publicznej i w organizacjach państwowych. Te tytuły zostaną omówione w oddzielnym akapicie.

Czwarta kategoria tytułów to tytuły symboliczne, czyli tytuły przysługujące wysokim urzędnikom państwowym i osobom duchownym. M. Kneřová (1995) mówi, że chodzi o tzw. *nomina maiestatica*. Używamy ich w sytuacjach oficjalnych i uroczystych. Składnikiem tych wyrażen jest zaimek dzierżawczy *wasz, wasza, wasze*, np. *Vaše Eminence, Vaše Excellence*. Formy łączą się zawsze z formą *per wy*. Typowe dla tych tytułów jest połączenie T1 i T5, np. *pane biskupe, otče biskupe* (Kneřová 1995: 36-44).

Do dwóch ostatnich kategorii (T5 i T6) należą tytuły familiarne, np. *bratře, sestro, mami, babičko* oraz tytuły okolicznościowe, np. *vážení, ty můj poklade, draží pozůstalí...* (Kneřová 1995: 36-44).

Tytuły profesjonalne w języku czeskim

Ogólne cechy i zasady

Tytułami profesjonalnymi posługujemy się w relacjach asymetrycznych, dodatkowo w sytuacjach symetrycznych między parterami o równym statusie społecznym jako przejaw szacunku i grzeczności językowej względem siebie.

Podstawowymi cechami form adresatywnych tytułów profesjonalnych są:

- a) połączenie tych tytułów ze zwrotami *pane/paní*;
- b) używanie w komunikacji ustnej połączeń dwuelementowych (np. *pane inženýre*), trójelementowych połączeń (np. *pane inženýre Nováku*) zwykle się nie używa;
- c) łączenie tytułów z zaimkiem *wy*;
- d) używanie form adresatywnych tylko w formie wołacza.

Uniwersalną formą zwracania się do rozmówcy w oficjalnych sytuacjach jest adresatyw *pane/paní + nazwisko*. Jednak w etykiecie językowej pierwszeństwo ma tytuł przed nazwiskiem. Jeżeli *pan Novák* jest doktorem, to zwracamy się do niego *pane doktore*. Zwrócenie się do osoby posiadającej tytuł za pomocą nazwiska jest zachowaniem niegrzecznym i niestosownym. Jeżeli osoba posiada więcej tytułów, wymieniamy zawsze najwyższy. Jeżeli osoba o wyższym statusie społecznym posiada tytuł i pełni jakąś funkcję, to z godnie z etykietą pierwszeństwo zawsze ma funkcja przed tytułem, np. do dyrektora szpitala z tytułem *MUDr.* zwracamy się *pane řediteli*,

do senatora docenta – *pane senátore* itp. Pierwszeństwo mają również stopnie naukowe docenta i profesora przed tytułami doktora, inżyniera, magistra. Na przykład *prof. RNDr. Jan Kratký, DrSc.* będzie nazywany *pane profesore* (Špaček 2008: 38). Pominięcie tytułu, przede wszystkim naukowego, jest naruszeniem zasad grzecznościowych. Do kobiety posiadającej tytuł zwracamy się za pomocą formy *paní + tytuł*. Do młodej nosicielki tytułu nigdy nie zwracamy się *slečno*, ale zawsze *paní*, ponieważ formy z tytułem są przejawem szacunku do danej osoby (Špaček 2014: 101). W czasach, kiedy posiadanie tytułu u kobiet było wyjątkiem, do takiej kobiety z tytułem zwracano się za pomocą męskiej formy, np. *paní doktor*. Współcześnie formy te są archaizmami i nie spełniają zasad tworzenia nazw żeńskich w języku czeskim (Špaček 2008: 39). W języku czeskim nazwiska oraz nazwy żeńskie tytułów, stopni, funkcji powstają za pomocą derywacji nazw męskich. Proces ten zostanie omówiony w rozdziale: *Tworzenie nazw żeńskich*.

Tytuły akademickie

Poniższa tabela przedstawia podstawowe tytuły akademickie i ich formy adresatywne.

Tabela 8. Tytuły akademickie w języku czeskim

Nazwa tytułu	Skrót	Forma adresatywna
bakalář	Bc.	pane bakaláři / paní bakalářko
bakalář umění	BcA.	pane bakaláři / paní bakalářko
inženýr	Ing.	pane inženýre / paní inženýrko
magistr	Mgr.	pane magistře / paní magistro
magistr umění	MgA.	pane magistře / paní magistro
doktor všeobecného lékařství	MUDr.	pane doktore / paní doktorko

doktor veterinární medicíny	MVDr.	pane doktore / paní doktorko
doktor zubní medicíny	MDDr.	pane doktore / paní doktorko
doktor práv	JUDr.	pane doktore / paní doktorko
doktor filozofie	PhDr.	pane doktore / paní doktorko
magistr farmacie	PhMr.	pane magistře / paní magistro
doktor farmacie	PharmDr.	pane doktore / paní doktorko
doktor přírodovědných věd	RNDr.	pane doktore / paní doktorko
doktor teologie	ThDr.	pane doktore / paní doktorko
doktor	Ph.D.	pane doktore / paní doktorko

Žródło: opracowanie własne na podstawie: Pravdová 2014: 458-460; <http://www.studenta.cz/vysokoskolske-tituly-jak-oslovovat-na-akademicke-pude/magazin/article/587>; <http://twogentlemen.cz/5930/oslovovani-tituly/>

Uwagi: Tytuły akademickie piszemy wielką literą przed imieniem i nazwiskiem. Tytuł *ThDr.* jest przyznawany absolwentom studiów magisterskich po zdaniu egzaminu, natomiast po ukończeniu studiów doktoranckich i po obronie pracy doktorskiej absolwentom nadaje się jest tytuł *Ph.D.*, a w dziedzinie teologii akademicki tytuł *Th.D.* Skróty tytułów *Ph.D.* i *Th.D.* piszemy za imieniem, oddzielając je przecinkiem, np. *Ing. Jan Nový, Ph.D.* Istnieje też tytuł *DiS.* (diplomovaný specialista), który otrzymują absolwenci wyższych szkół zawodowych. Tytuł ten piszemy za imieniem. Za wszystkimi skrótami stawiamy kropkę. W czeskiej etykiecie językowej nie jest powszechne do osób posiadających tytuł *Bc.* zwracać się *Vážený pane bakaláři/Vážená paní bakalářko*. Adresatyw *pane/paní + tytuł + nazwisko*, np. *pane doktore Nováku* jest niezwykle (Cibulka 2007: 70). W formie adresatywnej nie używamy tytułów, które są

za imieniem, wyjątkiem są tytuły Ph.D. i Th.D., gdzie zwracamy się: *pane doktore* (Špaček 2013: 27).

Stopnie naukowe

W Czechach na uczelniach wyższych mamy dwa najwyższe stopnie naukowe: docenta i profesora.

Tabela 9. Stopnie naukowe w języku czeskim

Nazwa tytułu	Skrót	Forma adresatywna
docent	doc.	pane docente / paní docentko
profesor	prof.	pane profesore / paní profesorko

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Špaček 2013: 23-27; Holmerová 2014: 15

Uwagi: Skrót *doc.* i *prof.* pisze się małą literą przed imieniem i nazwiskiem.

Stanowiska kierownicze na uczelniach wyższych w Czechach

Do tej grupy należą pracownicy naukowcy, którzy pełnią funkcje, takie jak: rektor, prorektor, děkan, proděkan i promotor. W następującej tabeli zostaną przedstawione wszystkie stanowiska wraz z tytułami i formami adresatywnymi.

Tabela 10. Stanowiska kierownicze na uczelniach wyższych w Czechach

Funkcja	Tytuł	Forma adresatywna
rektor	Jeho Magnificence	pane rektore / paní rektorko
prorektor	Spectabilis lub Maiestas	pane prorektore / paní prorektorko
děkan	Spectabilis	pane děkane / paní děkanko
proděkan	Honorabilis	pane proděkane / paní proděkanko
promotor	Honorabilis	pane promotore / paní promotorko

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Smejkal 2011: 54; Rýznar 2008: 143

Uwagi: Podczas uroczystych sytuacji, takich jak immatrykulacja i promocje używa się zwrotów *Vaše Magnificence, pane (pro)rektore, Spectabilis pane děkane* i *Honorabilis, pane promotore*. W języku czeskim w odróżnieniu od polskiego nie pomija się prefiksu, czyli obowiązują formy *pane prorektore, pane proděkane*.

Stopnie wojskowe w Czechach

Internetová jazyková příručka (2008) podaje podział stopni wojskowych i ich skróty. Skróty podaje się przed imieniem, małą literą. W wojsku Republiki Czeskiej mamy następujące stopnie wojskowe:

- a) mužstvo: vojín (voj.), svobodník (svod.);
- b) poddůstojníci: desátník (des.), četař (čet.), rotný (rtn.);
- c) praporčíci: rotmistr (rtm.), nadrotmistr (nrtm.), praporčík (prap.), nadpraporčík (nprap.), štábní praporčík (št. prap.);
- d) nižší důstojníci: poručík (por.), nadporučík (npor.), kapitán (kpt.);
- e) vyšší důstojníci: major (mjr.), podplukovník (pplk.), plukovník (plk.);
- f) generálové: brigádní generál (brig. gen.), generálmajor (genmjr.), generálporučík (genpor.), armádní generál (arm. gen.).

Tabela 11. Stopnie wojskowe i formy adresatywne w Czechach

Nazwa stopnia	Forma adresatywna
armádní generál	pane generále
generálporučík	pane generále
generálmajor	pane generále
brigádní generál	pane generále
plukovník	pane plukovníku / paní plukovnice
podplukovník	pane podplukovníku / paní podplukovnice
major	pane podplukovníku / paní podplukovnice
kapitán	pane kapitáne / kapitánko
nadporučík	pane nadporučíku / paní nadporučice
poručík	pane poručíku / paní poručice

štábní praporčík	pane štábní praporčíku / paní štábní praporčice
nadpraporčík	pane nadpraporčíku / paní nadpraporčice
praporčík	pane praporčíku / paní praporčice
nadrotmistr	pane rotmistře / paní rotmistryně
rotný	pane rotný / paní rotná
četař	pane četaři / četařko
desátník	pane desátníku / paní desátnice
svobodník	pane svobodníku / paní svobodnice
vojín	pane vojíne / paní vojínko

Žródło: opracowanie własne na podstawie: <http://www.unob.cz/studium/pruvodce-prvaka/Stranky/normy-chovani.aspx>

Stopnie policyjne w Czechach

W Czechach mamy następujące stopnie policyjne³:

- a) praporčíci: rotný (rtn.), strážmistr (stržm.), nadstrážmistr (nstržm.), praporčík (prap.), nadpraporčík (nprap.);
- b) důstojníci: podporučník (ppor.), poručík (por.), nadporučík (npor.), major (mjr.), podplukovník (pplk.), plukovník (plk.);
- c) generálové: brigádní generál (brig. gen.), generálmajor (genmjr.), generálporučík (genpor.).

Tabela 12. Nazwy i formy adresatywne stopni policyjnych w Czechach

Nazwa stopnia	Forma dresatywna
generálporučík	pane generále
generálmajor	pane generále
brigádní generál	pane generále
plukovník	pane plukovníku / paní plukovnice

³ Podziału dokonano na podstawie źródła: <http://www.policie.cz/policejni-hodnosti-2015.aspx>

podplukovník	pane podplukovníku / paní podplukovnice
major	pane majore / paní majorko
nadporučík	pane nadporučíku / paní nadporučice
poručík	pane poručíku / paní poručice
podporučník	pane podporučník / paní podporučice
nadpraporčík	pane nadpraporčíku / paní nadpraporčice
praporčík	pane praporčíku / paní praporčice
nadstrážmistr	pane nadstrážmistře / paní nadstrážmistryně
strážmistr	pane strážmistře / paní strážmistryně
rotný	pane rotný / paní rotná

Žródło: opracowanie własne na podstawie: <http://www.unob.cz/studium/pruvodce-prvaka/Stranky/normy-chovani.aspx>

Stanowiska i funkcje w instytucjach państwowych w Czechach

Tutaj zostaną omówione funkcje i stanowiska związane z władzą wykonawczą i ustawodawczą. Podstawowe stanowiska i funkcje zestawiono w tabeli 13.

Tabela 13. Formy adresatywne urzędników w instytucjach państwowych w Czechach

Stanowisko/funkcja	Forma adresatywna
prezident	pane prezidente / paní prezidentko
státní tajemník	pane státní tajemníku / paní státní tajemnice
náměstek ministra	pane náměstku / paní náměstkyně
předseda vlády (premiér)	pane předsedo vlády (pane premiére) / paní předsedkyně vlády (paní premiérko)
místopředseda	pane místopředsedo / paní místopředsedkyně
ministr	pane ministře / paní ministryně
předseda Senátu	pane předsedo / paní předsedkyně
senátor	pane senátore / paní senátorko

předseda Poslanecké sněmovny	pane předsedo / paní předsedkyně
poslanec	pane poslanče / paní poslankyně
starosta / primátor města	pane starosto (primátore) / paní starostko (primátorko)
hejtman kraje	pane hejtmane / paní hejtmanko
starosta obce	pane starosto / paní starostko

Źródło: opracowanie własne

Uwagi: Tytulatura obowiązuje również po zakończeniu pełnionej funkcji, do byłych przedstawicieli, także w emeryturze zwraca się: *pane prezidente*, *pane ministře*, *pane senátore* itp. (Špaček 2013: 26).

3.3 Formy adresatywne w czeskim dyskursie kościelnym

Do najwyższych dostojników kościelnych w kościołach katolickich w Czechach należą m.in.: papież, kardynał, arcybiskup, biskup, opat, prałat, kanonik, proboszcz, wikariusz, kapłan. Głową Kościoła katolickiego jest papież, dla którego obowiązuje oficjalny tytuł *Jeho Svatost*, skrót J. S. Najwyższą po papieżu godnością katolicką w Kościele katolickim jest kardynał. Na czele Kolegium Kardynałów stoi kardinál-děkan, później kardinál-biskup, kardinál-kněz i kardinál-jáhen. Kardynałów nominuje papież. Oficjalnym tytułem kardynała jest *Jeho Eminence*, skrót J. Em. Głową prowincji kościelnej jest arcybiskup. Jeżeli arcybiskup stoi na czele metropolii, tj. stolicy prowincji, posiada tytuł metropolita. Arcybiskup ma tytuł *Jeho Excellence*, skót J. Exc. Do 2013 roku arcybiskup posiadał tytuł *Monsignor* (Mons.). Dla biskupa obowiązuje taki sam tytuł jaki dla arcybiskupa. Biskupowie przed własnym imieniem piszą krzyżyk, np. + Jan = biskup Jan. Kolejnymi osobami duchownymi są kanonik, opat, prałat, którym przysługuje tytuł *Jeho Milost* (J. M.). Rektor to zwierzchnik kościoła lub uniwersytetu, noszący tytuł *Jeho Magnificence*. Proboszcz, czyli farář, jest księdzem zarządzającym parafią. Jego tytuł to *Veledůstojný* lub *Důstojný pán* (Vldp., Dp.). W Czechach istnieje tzw. děkan lub vikář, który stoi na czele dziekanatu i obejmuje więcej parafii. Děkan jest na Morawach i na Śląsku, natomiast w Czechach jest vikář. Tytułem dla obu jest *Vysoce důstojný pán* (Vsdp.) Pomocnikiem proboszcza bądź biskupa jest wikariusz, czyli po czesku kapłan lub farní vikář. Wikariusz jest najniższą

rangą w hierarchii kościoła. Osoba ta posiada tytuł *Velebný pán* lub *Důstojný pán* (<http://www.cirkevnihistorie.estranky.cz>)

Do każdej z tych osób zwracamy się za pomocą tytułów. Formy nazywania adresata zawierają oprócz tytułu przymiotnik grzecznościowy, np. *ctihodný*, *veledůstojný*, *důstojný*, *nejdůstojnější* itp. W komunikacji ustnej formy tytułów przybierają formę wołacza, np. *Vaše Milosti*. Do osoby duchownej, zwłaszcza w sytuacjach nieformalnych, zwracamy się często za pomocą wyrazów: *pan* lub *ojciec*. Do księdza mówimy *otče faráři*, do biskupa *otče (pane) biskupe*, do kardynała *otče (pane) kardinále* itp.

Tabela 14. zawiera tytuły dostojników kościelnych i formy adresatywne w Kościele katolickim w Czechach.

Tabela 14. Tytuły osób duchownych i formy adresatywne w Kościele katolickim w Czechach

Osoba duchowna	Tytuł	Forma adresatywna
papež	Jeho Svatost	Vaše Svatosti, Svatý otče
arcibiskup, biskup	Jeho Excellence	Vaše Excellence / Vaše arcibiskupská (biskupská) milosti / pane (otče) biskupe, arcibiskupe
kardinál	Jeho Eminence	Vaše Eminence / pane (otče) kardinále
opat	Jeho Milost	Vaše Milosti / pane (otče) opate
prelát	Jeho Milost	Vaše Milosti / pane preláte
kanovník	Jeho Milost	Vaše Milosti / pane (otče) kanovníku
děkan na Morawach, vikář w Czechach	Vysoce důstojný pán	Vysoce důstojný pane / pane (otče) děkane, pane (otče) vikáři / sestro vikářko (w odniesieniu do kobiety)
farář (proboszcz)	Veledůstojný / Důstojný	Veledůstojný pane /

	pán	Důstojný pane / pane faráři / paní farářko (do kobiety)
kněz	Důstojný pán	otče
kaplan/farní vikář	Důstojný pán	Důstojný pane / pane kaplane
jáhen	Velebný pán	Velebný pane
řeholník (zakonník)	Ctihodný bratr	Ctihodný bratře, bratře
jeptiška, řeholnice (zakonnica)	Ctihodná sestra	Ctihodná sestro lub sestro
představená kláštera	Velebná matka	Velebná matko lub matko

Žródło: opracowanie własne na podstawie: Špaček 2013: 25; Smejkal 2011: 55-56; na podstawie konsultacji z P. ICLic. Mgr. Josefem Rýznarem, proboszczem Kościoła rzymskokatolickiego Nedakonice.

Uwagi: Formy adresatywne *Vaše Excellence*, *Vaše Eminence*, *Vaše Milosti*, *Veledůstojný pane* używane są w sytuacjach uroczystych. Niektóre te tytuły są archaiczne. Dziś, w codziennej komunikacji, stosuje się raczej formy: *pane faráři*, *otče kardinále*, *otče biskupe*, *pane biskupe* itp., na co zwraca uwagę L. Špaček (Špaček 2013: 25-26). W korespondencji pisemnej przed imieniem księdza stosuje się skrót P. (łac. *Pater*), w niektórych kościołach używa się skrótu R. D. (łac. *Reverendus Dominus*, *Důstojný pán*).

4 Współczesne tendencje w formach adresatywnych

Tendencje w języku polskim

Polska etykieta od czasów staropolskich przeszła sporą przemianę. Jej rozwój miał także wpływ na zmiany w systemie adresatywnym. Dzięki demokratyzacji obyczajowej w Polsce pojawiła się wolność słowa, w wielkiej mierze doszło do odwzorowania obcych elementów kulturowych, zwłaszcza amerykańskich. Po wejściu do Unii Europejskiej, wraz z wyjazdami za granicę, do Polski wniknęły elementy kultur europejskich. W wyniku demokratyzacji współcześni użytkownicy języka wprowadzają nowe tendencje. Na niektóre z nich wskazuje M. Marcjanik w artykule pt. *Współczesna etykieta językowa – zmierzch wartości?* (2015), gdzie mówi o tzw. egalitaryzmie grzecznościowym. Ten polega na przekonaniu młodego pokolenia Polaków, że wszyscy w grzecznościowych prawach i obowiązkach jesteśmy równi. W związku z tym dochodzi do skracania dystansu i dążenia do wspólnotowości. Skracanie dystansu zapobiega poprzez:

- a) używanie wobec osób starszych i nieznanych osobiście form adresatywnych *pan/pani + imię*. Na przykład pracownik banku zwracający się do klienta, policjant zatrzymujący osobę do kontroli (Marcjanik 2015: 118).
- b) używanie form *pan/pani + imię* w stosunku do osób o dużym prestiżu społecznym, np. dziennikarz komercyjnej stacji telewizyjnej mówi do ministra *panie Andrzeju*, podczas gdy minister zwraca się do dziennikarza *panie redaktorze* (Marcjanik 2015: 118).
- c) zwracanie się do zbiorowego odbiorcy, publiczności lub przedstawiciela jakiegoś gremium za pomocą form 2. osoby liczby mnogiej, np. *Macie już te podatki policzone?* (Marcjanik 2015: 118).
- d) używanie w korespondencji pisanej (zwłaszcza w e-mailach) form adresatywnych typu: *Szanowna Pani Małgorzato / Szanowny Panie Marku* (Marcjanik 2015: 118).
- e) rozpoczynanie e-maili do osób wyżej usytuowanych za pomocą form *Witam, Dzień dobry, Dzień dobry Pani Profesor, Droga Pani Profesor, Szanowna Pani Profesor Ewa Białko* (Marcjanik 2015: 118).

- f) skracanie form *panie dziekanie, panie profesorze, panie doktorze* o człon *panie*. Wtedy powstają formy: *dziekanie, doktorze, profesorze*. Formy te nie są przejawem wystarczającego szacunku (Marcjanik 2015: 118).

Oprócz wyżej wymienionych tendencji warto wspomnieć o użyciu form adresatywnych z nazwiskiem, które słychać przede wszystkim w dyskursie politycznym. Na przykład: *panie pośle Gibało, panie pośle Ujazdowski, panie pośle Palikot* itp. Wypowiedzi te używane są często w funkcji lekceważenia rozmówcy.

Tendencje w języku czeskim

Jak już wcześniej wspominałam, w języku czeskim adresatyw *pane/paní* + *nazwisko* jest uniwersalną formą. Jednak etykieta językowa mówi, że tytuł ma pierwszeństwo przed nazwiskiem. Od zasady tej odchodzą Czesi, posługując się zwrotem z nazwiskiem. Np. pacjent zwraca się do doktora per *pane Nováku* zamiast *pane doktore*. W korespondencji e-mailowej używa się zwrotu *Dobrý den* zamiast *Vážený pane/Vážená paní*. Zwracanie się do osób o wyższym statusie społecznym za pomocą form takich jak: *Dobrý den, Katko, Dobrý den, paní profesorko, Dobrý den, paní Nováková, Dobrý den, paní doktorko Nováková* itp., w powszechnych odbiorze uznawane jest za niegrzeczne.

5 Podsumowanie form adresatywnych

W języku polskim uniwersalną formą w kontaktach z osobą nieznaną jest forma *proszę pana, proszę pani, proszę państwa*, natomiast w języku czeskim odpowiednikami tych form są formy *prosimě, prosím vás*, jak również formy *pane/paní/slečno*.

Charakterystyczny dla języka czeskiego jest zaimek *vy*, czyli *vykání*. Polskimi ekwiwalentami zaimka *vy* są formy *pan/pani/państwo*. W języku polskim powiemy np. *Czy mogę pana prosić*, zaś w języku czeskim *Smím vás prosit*. Formę *vykání* w języku czeskim stosuje się niezależnie od płci adresata, w odróżnieniu od języka polskiego, gdzie nadawca musi uwzględnić płeć, liczbę i skład adresatów. Jeżeli chcemy w języku czeskim zaznaczyć czynniki wyróżniające, posłużymy się formułą typu *pane/paní + nazwisko*.

Forma *pan/pani + imię* w języku polskim ma charakter nieoficjalny. Forma ta często kojarzona jest ze zażyłością. Zwracanie się do osoby nieznannej osobiście za pomocą tej formy jest odbierane jako niegrzeczne. W języku czeskim adresatyw ten jest rzadki, spotykany najczęściej w telewizji.

Podstawowa różnica między oboma językami widoczna jest w użyciu formy adresatywnej zawierającej nazwisko. W języku polskim forma ta jest niezwykła i niestandardowa, dopuszczalna tylko w sytuacjach specjalnych. Natomiast w języku czeskim *pane/paní + nazwisko* jest uniwersalną i uprzejmą formą.

Najliczniejszą grupę tytułów tworzą tytuły profesjonalne i funkcyjne, do których należą tytuły naukowe, tytuły zawodowe, stanowiska, stopnie policyjne, stopnie wojskowe, stanowiska w hierarchii kościelnej i wszelkie rodzaje funkcje. Z tymi tytułami łączą się formy *pan/pani/ksiądz*. Wszystkie formy adresatywne występują w formie wołacza, np. *panie ministrze, panie dziekanie, panie rektorze, panie doktorze*.

W obu badanych językach tytuł ma pierwszeństwo przed nazwiskiem. Jeżeli osoba posiada więcej tytułów, wymieniamy zawsze najwyższy. Pierwszeństwo mają również stopnie naukowe przed tytułami zawodowymi. Adresatyw *pan/pani + tytuł + nazwisko* jest w obu językach niestandardowy.

W języku polskim wszystkie skróty tytułów piszemy małą literą, aczkolwiek w języku czeskim tytuły pisze się wielką literą oprócz tytułów docenta i profesora. Widoczne są również różnice w kropkach za skrótami, kiedy to w języku polskim

używamy kropki po skrótach wtedy, gdy ostatnia litera skrótu nie jest ostatnią literą wyrazu. W języku czeskim za tytułami piszemy kropkę.

Typowe dla polszczyzny jest to, że zgodnie z etykietą do adresatów z nazwami tytułów, stanowisk, stopni zwraca się, pomijając prefiksy: *wice-*, *pod-*, *kontr-*, *pro-*, natomiast w czeskiej etykiecie w formie adresatywnej nie pomija się tych prefiksów, czyli obowiązują formy: *pane proděkanе, prorektore, místopředsedo, nadporučíku* itp.

Duże różnice pomiędzy obu językami możemy zauważyć w żeńskich formach adresatywnych. W języku czeskim powszechne jest tworzenie derywatów żeńskich, lecz w języku polskim nie jest to normą i używa się form np. *pani doktor, pani profesor, pani docent, pani magister, pani inżynier, pani dziekan, pani rektor*. Do licencjata nie zwraca się *panie licencjacie*, ale *proszę pana/proszę pani*, tak samo w języku czeskim, gdzie nie używa się form *pane bakaláři/paní bakalářko*.

Na uczelniach wyższych pełnią funkcje administracyjne rektor, prorektor, dziekan, prodziekan, dyrektor zakładu i kierownik katedry. W sytuacjach oficjalnych do rektora zwracamy się *Wasza Magnificencjo*, w sytuacjach nieoficjalnych *panie rektorze/pani rektor*. Do dziekana *panie dziekanie/pani dziekan*, do dyrektora *panie dyrektorze/pani dyrektor*, do kierownika w zależności od zajmowanego stanowiska, np. *panie docencie/pani docent*. W języku czeskim podczas uroczystych sytuacji używa się zwrotów *Vaše Magnificence, pane (pro)rektore, Spectabilis pane děkanе* i *Honorabilis, pane promotore*. W sytuacjach nieoficjalnych *pane rektore/paní rektorko, pane děkanе/paní děkanko, pane promotore/paní promotorko*.

Jeżeli chodzi o środowisko kościelne, stwierdzono, że formy adresatywne dla osób duchownych w obu językach nie wykazują dużych różnic. Adresaci oprócz tytułów posiadają przymiotniki grzecznościowe, w języku polskim są to: *wielebny, przewielebny, czcigodny, najczcigodniejszy czy najdosłójniejszy*, zaś w języku czeskim to: *důstojný, veledůstojný, nejdůstojnější, velebný, ctihodný*. W języku polskim w odróżnieniu od czeskiego zwrot adresatywny często wyprzedza wyraz *proszę*, np. *proszę księdza, proszę biskupa, proszę kardynała* itp. Tytuł za wyrazem *proszę* przybiera formę dopełniacza liczby pojedynczej. Wyraźną różnicę można zaobserwować w języku polskim, kiedy to wyraz *pan* jest zastąpiony wyrazem *ojciec* lub *ksiądz*. Po czesku można powiedzieć *pane faráři, pane biskupe, pane arcipiskupe, pane preláte, pane kardinále* itd., zaś po polsku powiemy *księżę biskupie, księżę arcybiskupie, księżę pralacie, księżę kardynale*. Oficjalnym tytułem papieża jest *Jego Świątobliwość/Jeho Svatost*, kardynała *Jego Eminencja/Jeho Eminence*, biskupa

i arcybiskupa *Jego Ekscelencja/Jeho Excellence*. Tytuły te używa się w sytuacjach uroczystych. Formy żeńskie charakterystyczne są przede wszystkim dla języka czeskiego. Natomiast w języku polskim, kiedy zwracamy się do kobiety, stosujemy formy w mianowniku liczby pojedynczej: *proszę ksiądz, proszę ksiądz proboszcz* lub *ksiądz proboszcz, proszę księdza biskup* lub *ksiądz biskup, proszę ksiądz diakon*.

Współcześnie doszło w obu językach do różnych tendencji w formach adresatywnych. Wielu Polaków używa wobec osób starszych, nieznanym osobiście oraz osób o dużym prestiżu społecznym form adresatywnych *pan/pani + imię*. W dyskursie politycznym słychać formy *pan/pani* wraz z nazwiskiem. W korespondencji pisemnej do osób wyżej usytuowanych używa się form *Szanowny panie Marku*, zaś po czesku *Vážený pane Marku*. W obu językach zauważono także, że rozpoczynanie e-maili zaczyna się od form *Dzień dobry, Witam, Dzień dobry, Panie Profesorze / Dobrý den, Dobrý den, Katko, Dobrý den, paní profesorko* czy *Dobrý den, paní Nováková, Dobrý den, paní doktorko Nováková*. Są to formy niegrzeczne i niezgodne z etykietą językową. W języku polskim dochodzi do skracania form *panie dziękuję, panie profesorze, panie doktorze* o człon *panie*.

6 Nazwy żeńskie (*nonima feminativa*)

Współcześnie kobiety coraz bardziej walczą o pewne stanowisko, prestiż i równouprawnienie płci w systemie języka. Walczą o pewien rodzaj szacunku nie tylko w społeczeństwie, ale również w języku. Skutkiem tego są m.in. zmiany w systemie adresatywnym, gdzie formy zwracania się do kobiet przybierają różne innowacje. W niniejszym rozdziale zostaną dokładniej omówione formy żeńskie z punktu widzenia słowotwórczego, przede wszystkim ich procesu tworzenia. Następnie będą porównane ze współczesnymi tendencjami. W centrum zainteresowania będą nazwy żeńskie tytułów, funkcji i stanowisk w języku polskim, jak również w czeskim.

6.1 Procesy tworzenia nowych wyrazów w języku polskim

W języku polskim istnieje kilka procesów, dzięki którym możliwe jest tworzenie nowych wyrazów. Jednym ze sposobów tworzenia nowych jednostek leksykalnych w polskim systemie słowotwórczym jest derywacja. Derywacja to „proces tworzenia nowych wyrazów za pomocą formantów” (Bojczewska 1998: 38). Formant to element słowotwórczy, który odróżnia wyraz pochodny od wyrazu podstawowego. Formant pozostaje niezmienny w trakcie odmiany derywatu (Karpowicz 1999: 176).

W zależności od formantu słowotwórczego wyróżniamy kilka typów derywacji:

1. **sufiksacja** – formantem słowotwórczym jest sufiks, czyli przyrostek. Sufiks to część wyrazu występująca po rdzeniu, mająca różne znaczenie. Do najczęstszych sufiksów należą: *-anie*, *-cie*, *-acja*, *-stwo*, *-acz*, *-ant*, *-arz*, *-ista*, *-owiec*, *-izm*, *-ak*, *-ek*, *-ówka*, *-ka* i inne (Jadecka 2005: 109). Np. *mały* → *malutki*, *rok* → *roczek*, *palić* → *palnik*, *aktor* → *aktor-ka*.
2. **prefiksacja** – formantem jest prefiks, inaczej przedrostek. Prefiks to część wyrazu znajdująca się przed rdzeniem. Rzeczowniki, przymiotniki i czasowniki tworzone są za pomocą polskich lub obcych prefiksów, np. *nad-*, *pod-* (*nadwartość*, *podkategoria*), *o-*, *s-*, *w-*, *wy-*, *z-*, *za-* (*oprogramować*, *skremować*, *wyemitować*, *zmanipulować*, *zawalczyć*, *zrelaksować się*), *anty-*, *post-*, *re-*, *sub-*

(antyoksydant, postprodukcja, recykling, subkultura), re-, de- (*refinansować, reformować, dekomunizować*) itp. (Jadacka 2005: 116).

3. **interfiksacja** – formantem jest interfiks (zwany też wrostkiem), który łączy wyrazy złożone, np. *biał-o-ząb, żyw-o-płot, dw-u-kropek, cudz-y-słów*.
4. **postfikacja** – formantem jest postfiks, który występuje po końcówkach fleksyjnych. Charakterystycznym postfiksem w języku polskim jest częstka – się, np. *wyrobić → wyrobić-się, wypchać → wypchać-się, czytać → na-czytać-się* (Karpowicz 1999: 180).
5. **derywacja paradygmatyczna** – polega na zmianie paradygmatu danego wyrazu tzn. koniugacji na deklinację, deklinacji na koniugację, odmiany męskiej na żeńską, odmiany męskiej na nijaką, odmiany przez przypadki i liczby na odmianę tylko przez przypadki, np. *pracować → praca, lis → lisi, markiz → markiza, kot → kocię, pióro → pierze* (Markowski 1999: 1629-1630).
6. **derywacja ujemna** – tworzenie derywatów za pomocą ucięcia przyrostków lub innych częściek niefleksyjnych, np. *dwójka → dwója, amerykański → amerykan* (Markowski 1999: 1630).
7. **derywacja alternacyjna** – tutaj formantem jest tylko wymiana głoskowa w temacie np. *Zofia → Zosia* (f: ś) (Markowski 1999: 1630).

Ze względu na funkcję formantów wyróżniamy następujące rodzaje derywacji:

1. **Derywacja transpozycyjna**

W tej derywacji formant nie wnosi nowego znaczenia leksykalnego w stosunku do podstawy, formant pełni tylko funkcję przenoszenia wyrazu z jednej części mowy do drugiej, np. *biegać – bieganie, biały – białność* (Dubisz 1994: 161).

2. Derywacja mutacyjna

Formant tutaj pełni funkcję semantyczną. Derywaty mutacyjne są nazwami nowych desygnatów, np. *palach*, *białko* (Dubisz 1994: 161-162).

3. Derywacja modyfikacyjna

W tym przypadku członem określanym jest podstawa słowotwórcza. Formant zmienia znaczenie podstawy, np. *dom*, *dom*ek, *babsko*, *dobiec*. Derywaty te tworzą nazwy żeńskie (*aktorka*, *lekarka*), nazwy zdrobniałe (*stolik*, *trawka*), nazwy zgrubiałe (*ptaszydło*, *domisko*, *psisko*) i nazwy istot młodych (*kocię*, *jaskółeczka*) (Dubisz 1994: 161-162).

6.2 Tworzenie nazw żeńskich w języku polskim

Najważniejszą grupę niniejszych rozważań stanowią tzw. *nomina feminativa* (po polsku *feminatywa*). Dla wyjaśnienia tego pojęcia posłużę się definicją zaproponowaną przez B. Bartnicką: „nomina feminativa to nazwy kobiet wykonawczyń czynności i zawodów, nosicielek cech, mieszkanek miejscowości, krajów itp., które są motywowane przez rzeczowniki rodzaju męskiego” (Bartnicka 2007: 230).

R. Grzegorzczukowa w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* uznaje nazwy żeńskie powstałe od rzeczowników męskich za derywaty modyfikacyjne oraz mutacyjne, ponieważ znaczenia ich mają dwie parafrazy, np. *malarka* „malarz, który jest kobietą” – czyli chodzi o modyfikację oraz „kobieta, która jest malarzem, maluje” to mutacja (Grzegorzczukowa 1998: 422).

W języku polskim istnieją dwa zasadnicze sposoby tworzenia nazw żeńskich:

- 1) poprzez dodanie odpowiedniego sufiksalnego formantu słowotwórczego rzeczownika męskiego, np. **-ka**, **-in(i)**/**-yn(i)**, **-ic(a)** oraz paradygmatycznego **-a**, następnie **-owa**, **-ini**, **-anka**, **-ówka**. Na przykład: *lekarka*, *sprzedawczyni*, *chrzestna*, *starościna*, *koleżanka*, *Żydówka* (Grzegorzczukowa 1998: 422).
- 2) poprzez zmianę rodzaju gramatycznego i wprowadzenie nieodmienności. To jest cechą żeńskich nazw typu *dyrektor*, *minister*, *psycholog*. Ten sposób tworzenia dotyczy przede wszystkim nazw tytułów, stanowisk oraz zawodów typowo męskich. Na przykład: *Pani minister była obecna* (Grzegorzczukowa 1998: 422).

Rodzaje formantów w języku polskim

W języku polskim mamy podstawowe sufiksy, które tworzą feminatywa rzeczownikowe: **-ka**, **-i(y)ni**, **-a** (formant paradygmatyczny z końcówką -a) oraz rzadsze sufiksy: **-owa**, **-i(y)na**, i sufiks **-i(y)ca**.

Najbardziej produktywnym formantem według M. Łazińskiego (2006) jest sufiks **-ka**. Formant ten tworzy największą liczbę kategorii słowotwórczych: nazw czynności, obiektów i wytworów, narzędzi, miejsc, zdrobnień. Nazwy żeńskie z sufiksem **-ka** powstają od męskoosobowych podstaw słowotwórczych zakończonych na:

- -acz, np. *biegacz* → *biegaczka*;
- -arz, np. *lekarz* → *lekarka*, *malarz* → *malarka*, *pisarz* → *pisarka*;
- -ak, np. *pływak* → *pływaczka*, *śpiewak* → *śpiewaczka*;
- -anin, np. *chrześcijanin* → *chrześcijanka*, *Amerykanin* → *Amerykanka*;
- -or, np. *aktor* → *aktorka*, *autor* → *autorka*, *dyrektor* → *dyrektorka*;
- -ant, np. *doktorant* → *doktorantka*;
- -ent, np. *student* → *studentka*, *asystent* → *asystentka*;
- -ista / -asta / -eta / -ita, np. *internista* → *internistka*; *apologeta* → *apologetka* (Łaziński 2006: 255).

Sufiks **-ka** występuje także w formie poszerzonej, np. **-ówka** (*Żyd* → *Żydówka*), jednak formant **-ówka** funkcjonuje jako jednostka ekspresywna, z zabarwieniem żartobliwym, ironicznym lub pogardliwym, np. *sportowiec* → *sportówka* (Bartnicka 2007: 231). Kolejnymi formantami rozszerzonymi są: **-arka** (*wiezień* → *więźniarka*, *piosenkarz* → *piosenkarka*), **-anka** (*hrabia* → *hrabianka*), **-atka** (*mąż* → *mężatka*).

W języku polskim są typy podstaw, od których formant **-ka** nie derywuje nazw żeńskich. Chodzi zwłaszcza o **-ca**, **-(owi)ec** (Bartnicka 2007: 231). Istnieje też obcy morfem **-log**, za pomocą którego derywacja jest regularna, ale nieakceptowana powszechnie. Powstają nazwy takie jak: *biolożka*, *psycholożka*, *socjolożka*, *teolożka* i in. Kwestia ta zostanie dokładniej omówiona w rozdziale: *Ograniczenia w tworzeniu nazw żeńskich tytułów i zawodów w języku polskim*.

Drugim formantem żeńskim jest sufiks **-i(y)ni**, który jest jedynym formantem jednofunkcyjnym, czyli tworzącym wyłącznie derywaty żeńskie osobowe. Sufiks ten łączy się z nazwami męskoosobowymi najczęściej zakończonymi na **-ca**, np. *dozorca*

→ *dozorczyni*, *mówca* → *mówczyni*, *przywódca* → *przywódczyni*, *sprawca* → *sprawczyni*, *wychowawca* → *wychowawczyni*, *wynalazca* → *wynalazczyni*, *odkrywca* → *odkrywczyni*, *zdobycwca* → *zdobycwczyni* (Łaziński 2006: 254).

Formant paradygmataczny **-a**. Derywacja polega tu na przekształceniu nazwy męskiej na żeńską za pomocą paradygmatu bez użycia żadnego afiksu, np. *blondyn* → *blondynka*, *brunet* → *brunetka*. Najczęściej derywują się nazwy rodzaju męskiego o odmianie przymiotnikowej, np. *chrzestny* → *chrzestna*, *księgowy* → *księgowa*, *przewodniczący* → *przewodnicząca*, *radny* → *radna* itp. Niektóre typy derywatów są o odmianie rzeczownikowej, np. *spryciarz* → *spryciara*, *szczęściarz* → *szczęściara*, *plotkarz* → *plotkara/plotkarka*, *złośnik* → *złośnica* i in. (Grzegorzczkova 1998: 424).

Sufiks **-i(y)ca** derywuje głównie nazwy samic zwierząt, np. *lwica*, *tygrysica*, *oślica*. W odnoszeniu do kobiet jest mało derywatów z tym sufiksem. Może występować w niektórych derywatach od męskich rzeczowników kończących na *-ec* z ucięciem sufiksu, np. *ulubieniec* → *ulubienica*, *siostrzeniec* → *siostrzenica*.

Typy rzadkie to: **-ina** (hrabina, archaiczna nazwa sędzina) oraz sufiks **-owa**, który tradycyjnie tworzył nazwy odmężowskie, np. *prezydentowa* to żona prezydenta, sufiks ten tworzy i klasyczne feminatywa, np. *krawcowa*.

6.3 Tworzenie nazw żeńskich w języku czeskim

W języku czeskim proces tworzenia nazw żeńskich od nazw męskoosobowych za pomocą formantów nazywa się *přechylování* lub *moce*. Nazwami męskimi mogą być wyrazy rodzime, zapożyczone, podstawowe i pochodne lub złożone. Derywacja wyrazów męskich od żeńskich jest rzadsza.

W języku czeskim rozróżniamy dwa rodzaje tworzenia nazw żeńskich:

1. wyraz pochodny przy pomocy przyrostka powstaje z całego wyrazu podstawowego, czasami dochodzi do alternacji, np. *spisovatel* – *spisovatelka*, *žák* – *žačka*, *učitel* – *učitelka*, *král* – *královna* itp. (Pravdová 2014: 203).
2. wyraz pochodny przy pomocy przyrostka powstaje z części wyrazu podstawowego, np. *samec* – *samice*, *světec* – *světice*, *cvičenec* – *cvičenka* itp. (Pravdová 2014: 203).

Rodzaje formantów w języku czeskim

W języku czeskim według *Akademické příručky českého jazyka* (Pravdová 2014: 203) mamy kilka podstawowych sufiksów tworzących feminitywa rzeczownikowe, są nimi: **-ka**, **-ice**, **-yně**, **-ová**, **-na**, **-anda**.

Najczęstszym formantem jest formant **-ka** oraz jego rozszerzenia **-nk(a)**, **-nk(a)**, **-ovk(a)**, **-ezk(a)**. Nazwy żeńskie za pomocą przyrostka **-ka** tworzy się od wyrazów męskich rodzimych, zapożyczeń oraz rzeczowników motywowanych i niemotywowanych (Daneš 1967: 541). Przyrostek ten zazwyczaj łączy się z rzeczownikami męskimi zakończonymi sufiksem: **-tel** (np. *učitel* → *učitelka*), **-č** (*prodavač* → *prodavačka*), **-ák** (*zpěvák* → *zpěvačka*), **-ař/ář** (*lékař* → *lékařka*), **-íř** (*malíř* → *malířka*), **-an** (*Jihlavan* → *Jihlavanka*), **-ec** (*cizinec* → *cizinka*), lub z rzeczownikami zakończonymi na spółgłoskę, np. *referent* → *referentka*, *doktor* → *doktorka*, *inženýr* → *inženýrka* (Havránek 2002: 53).

Przyrostek **-ka** również łączy się z obcym formantem **-log**, np. *sociolog* → *socioložka*. W języku czeskim formy te są bardziej rozpowszechnione i na co dzień spotykane w odróżnieniu od polszczyzny, gdzie takie nazwy uznawane są za niestandardowe. Warto tutaj przytoczyć parę przykładów, które znajdują się w Czeskim Korpusie Narodowym (ČNK): *archeoložka*, *astrobioložka*, *bioložka*, *dietoložka*, *ekoložka*, *filoložka*, *fyziooložka*, *gynekoložka*, *neuroložka*, *onkoložka*, *psycholožka*, *sexuoložka*, *stomatoložka*, *teoložka*, *zooložka* (<https://www.korpus.cz>).

Sufiksu **-ka** używa się także przy tworzeniu nazw żeńskich od nazw męskich zapożyczonych. Powstają często wyrazy takie jak: *manažerka*, *bodyguardka*, *snowboardistka*, *bikerka*, *raftařka*, *workoholička*, *dealerka* itp. (Opavská 2005: 40-45).

Kolejnym częstym formantem jest **-ice**. Derywaty powstają najczęściej od nazw męskich rodzimych. Sufiks **-ice** łączy się z rzeczownikami zakończonymi sufiksem **-ík**, **-ník**, np. *mladík* → *mladice*, *odborník* → *odbornice*, *knihovník* → *knihovnice*, wyjątkiem jest wyraz *právník* → *právníčka* (Havránek 2002: 53).

Formant **-kyně** łączy się z zakończeniami męskoosobowych podstaw słowotwórczych: **-ec** (*poslanec* → *poslankyně*, *letec* → *letkyně*), **-ce** (*rádce* → *rádkyně*, *správce* → *správkyně*), ale również z rzeczownikami zakończonymi na **-a**, np. *předseda* → *předsedkyně* lub **-tel**, np. *stavitel* → *stavitelkyně*, *ochranitel* → *ochranitelkyně*. Nazwy żeńskie z formantem **-yně** powstają od nazw męskich zakończonych na **-g**, **-h**, **-k** oraz **-r** (np. *ministr* → *ministřyně*, *kolega* → *kolegyně*, *žák* → *žákyně*, *bůh* → *bohyně*).

Sufiks **-ová** służy przede wszystkim dla tworzenia nazwisk (*Novák* → *Nováková*). Nazwiska z tym sufiksem są oficjalne i bieżące w języku czeskim. Dawniej formant **-ová** oznaczał żonę nosiciela funkcji i stanowisk, np. *paní doktorová, učitelová, radová* (Havránek 2002: 53).

W systemie języka niewiele jest derywatów żeńskich z formantem **-na** i jego wariantami rozszerzonymi **-ovna** (*královna*), **-evna** (*carevna*), **-ezna** (*princezna*), **-ina** (*gazdina*), **-ena** (*švadlena*) (Daneš 1967: 538).

Sufiks **-anda** tworzy nazwy żeńskie o zabarwieniu ekspesywnym i pejoratywnym, łączy się z męskoosobowymi postawami zakończonymi na **-ák**, np. *voják* → *vojanda*, *fešák* → *fešanda*, *štramák* → *štramanda* (Daneš 1967: 550).

6.4 Formy żeńskie nazw tytułów, funkcji i stanowisk w języku polskim

Od wyrazów oznaczających tytuły naukowe lub zawodowe nie tworzy się odpowiedników żeńskich. Formy męskie typu *profesor, doktor, dyrektor, redaktor* funkcjonują jako dwurodzajowe, ale w odniesieniu do kobiet pozostają nieodmienne. W taki sam sposób traktuje się rzeczowniki typu *psycholog, filolog*, które nie mają neutralnych form żeńskich (Bartnicka 2007: 233). Za pomocą imienia lub wyrazu *pani* zaznaczymy, że chodzi o kobietę, np. *pani premier, minister, ambasador, rektor, docent, magister*. W zdaniach łączą się one z przydawką przymiotną i orzeczeniem w rodzaju żeńskim, np. *Pani rektor wyznaczyła termin sesji egzaminacyjnej; Delegacja białoruskich parlamentarzystów została przyjęta przez naszą panią ambasador w Mińsku* (Markowski 1999: 1767). A. Markowski zaznacza, że w postaci żeńskiej są już tylko nazwy zawodów tradycyjnie wykonywanych przez kobiety, np. *aktorka, malarka, nauczycielka, pisarka*, albo uchodzących o niewysokiej randze społecznej, np. *fryzjerka, sprzątaczką* (Markowski 1999: 1767).

Badania CBOS (*Centrum Badania Opinii Społecznej*) z 2013 roku pokazują, że najbardziej prestiżową profesją uznaną przez społeczeństwo jest strażak. Uznanie społeczne zajmują te zawody, funkcje i tytuły, które wykazują się dużą użytecznością społeczną, wymagają osobistego ryzyka, posiadania kwalifikacji i umiejętności. Kolejne trzy miejsca zajmują profesor uniwersytetu, robotnik wykwalifikowany oraz górnik. Nieco mniejszym prestiżem, coś ponad 70%, cieszą się inżynier pracujący w fabryce, pielęgniarka, nauczyciel oraz lekarz. Następne prestiżowe profesje to: rolnik, oficer zawodowy w randze kapitana, księgowy czy sędzia. Najmniejszy szacunek mają

profesje, stanowiska: minister, radny gminny, poseł na Sejm oraz działacz partii politycznej, które cieszą się mniejszym prestiżem niż np. dziennikarz, policjant czy sprzątaczką. Z powyżej wymienionych zawodów, funkcji i tytułów pięć z nich tworzy neutralne stylistycznie feminatywa: *lekarka*, *nauczycielka*, *księgowa*, *radna*, *sędzia* (o pełnej odmianie żeńskiej). Nazwa *pielęgniarka* nie posiada męskiego odpowiednika o tej samej nazwie.

6.5 Formy żeńskie nazw tytułów, funkcji i stanowisk w języku czeskim

W języku czeskim tworzenie nazw żeńskich tytułów, stanowisk i funkcji jest sprawą stabilniejszą w odróżnieniu od polskiego. Powszechnie używane są formy takie jak: *doktorka*, *soudkyně*, *ředitelka*, *prodavačka*, *poslankyně*, *hejtmanka* itp. Na przykład dla oznaczenia stanowiska *obchodní ředitel* jest w pełni funkcyjna i używana forma *ředitelka*. Jednak w niektórych przypadkach wybranie właściwej formy nie jest łatwe, gdyż język czeski oferuje więcej wariantów, co może stanowić problem. Według *Akdemické příručky českého jazyka* (2014) problemowe są rzeczowniki np.: *chirurg*, od którego można utworzyć formy *chirurgyně* i *chirurgka*, następnie *psychiatr*, tutaj istnieją formy: *psychiatryně* (*Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* 1994: 342), *psychiatricka* (*Nový akademický slovník cizích slov* 2006: 666). Od wyrazu *strážník/strážmistr* możemy utworzyć nazwy żeńskie *strážnice/strážmistryně*, owszem *strážnice* jest homonimem, które oznacza budowę lub miejsce dla strażników (Pravdová 2014: 204-205). Kolejnym przykładem jest wyraz *mistr*, od którego powstają formy *mistryně* i *mistrová*, które różnią się znaczeniowo. Wyraz *mistrová* oznacza „dyplomowaną rzemieślniczkę” (np. *krejčovská mistrová*) lub „wykwalifikowaną pracowniczkę nadzorującą pracę podległych sobie robotników”, lub „żonę mistrza”. Wyraz *mistryně* oznacza „utalentowaną, uzdolnioną kobietę, najlepszą wśród innych”, np. mistrzyni świata w skoku wzwyż (Pravdová 2014: 205).

W języku czeskim w odróżnieniu od polskiego całkowicie poprawne i powszechnie używane są nazwy żeńskie tytułów akademickich i tytułów naukowych: *bakalářka*, *magistra*, *inženýrka*, *doktorka*, *docentka*, *profesorka*, *kandidátka věd* itp. Zwroty typu *paní docent Nováková*, *paní doktor Hrabáková* są archaiczne (Pravdová 2014: 205).

Nazwy żeńskie stopni wojskowych i policyjnych

W języku czeskim tworzy się nazwy żeńskie stopni wojskowych i policyjnych, np. *strážmistryně, vojínka, desátnice, praporčice, majorka* itd. Do kobiety posiadającej stopień wojskowy nie zwracamy się *paní kapitáne Nováková*, ale *paní kapitánko Nováková* (Pravdová 2014: 205).

6.6 Ograniczenia w tworzeniu nazw żeńskich tytułów i zawodów w języku polskim

Tworzenie nazw żeńskich od męskich można przeprowadzić za pomocą tradycyjnych formantów. Jednak w systemie języka tworzenie derywatów nazw żeńskich tytułów i zawodów nie jest normą. Językoznawczyni H. Jadacka (2005) wypowiada się na ten temat, zastanawiając się nad tradycyjnym formantem **-ka**, który zdaniem autorki nie nadaje się do tworzenia żeńskich nazw tytułów i stanowisk, ponieważ jego stosowanie podlega ograniczeniom fonetycznym, semantycznym i stylistycznym. Sprawą ograniczeń zajął się również M. Łaziński (2006). Dla nazw żeńskich tytułów, zawodów, stanowisk, wchodzących w skład formuł adresatywnych, obowiązuje również blokada derywacji. Wszystkie ograniczenia zostaną szczegółowo poniżej opisane.

Ograniczenia fonetyczne

Jeżeli chodzi o ograniczenia fonetyczne, tutaj problemy pojawiają się w tworzeniu derywatów od tych podstaw męskich, które są zakończone na grupę spółgłoskową, przede wszystkim zawierającą element **-k-**, np. *architekt, adiunkt*. Formy **architektka, *adiunkta* zawierają trudności w wymowie grup spółgłoskowych: **-ktk-** oraz **-nktk-** (Jadacka 2005: 128).

Innym ograniczeniem fonetycznym jest tworzenie formacji żeńskich od podstaw na **-log**. Przyrostek **-ka** w tym wypadku wymaga zmiękczenia wygłosowej spółgłoski podstawy, w wyniku czego powstawałyby formacje **filolożka, *pedagożka, *psycholożka, *radiolożka, *sinolożka*. Takie formy nie są akceptowane w normie językowej i są uznawane za lekceważące (Jadacka 2005: 128). Na podstawie M. Łazińskiego językoznawcy oceniają je jako efekt „śmieszny i niepoważny” (Łaziński 2006: 257). Jednak warto tutaj zaznaczyć, że współcześnie w języku potocznym i w mediach coraz częściej pojawiają się tego typu derywaty.

Do fonetycznych ograniczeń derywacji nazw żeńskich należą też rzeczowniki z sufiksem **-ec/-owiec** (Łaziński 2006: 256). Istnieje mnóstwo męskich nazw zawodów i nazw organizacyjnych zakończonych na **-owiec**, które nie tworzą derywatów, np. *związkowiec*. W nieznacznym stopniu wzbogaca dziś nazwy żeńskie formant **-ówka**, który tradycyjnie tworzył feminatywa od podstaw zakończonych na **-owiec**. Nazwy typu *kadrówka*, *zetempówka*, *gestapówka* kojarzone są z potocznością i pobłażliwością (Łaziński 2006: 256).

Ograniczenia semantyczne

W ograniczeniach semantycznych chodzi o uniknięcie wieloznaczności. W polszczyźnie istnieją już wyrazy, które mają zupełnie inne znaczenie, np. *reżyserka* to „kierunek studiów”, „zajęcie reżysera”. H. Jadacka podaje kolejne przykłady nazw wykonawców zawodów typu *murarz* → *murar-ka*, *stolarz* → *stolar-ka*, *ślusiarz* → *ślusar-ka*, kiedy to rzeczowniki *mularka*, *stolarka*, *ślusarka* oznaczają „zajęcie murarza, stolarza, ślusarza”. Stosowanie tych ekwiwalentów w nowym znaczeniu jest akceptowane tylko w mowie potocznej (Jadacka 2005: 128). Znaczenie innych może pokrywać się także z znaczeniem nazw przedmiotów, pomieszczeń, np. *konduktorka* (torebka damska), *pilotka* (czapka), *kominiarka* (czapka), *spikerka* (pomieszczenie, w którym pracuje spiker radiowy).

Problematyczne są również derywaty utworzone za pomocą przyrostków: **-owa** czy **-i(y)na**. Te sufiksy dawniej oznaczały żonę mężczyzny wykonującego profesję, np. *wojewodzina*, *hrabina*, *ministrowa*. Dziś mamy niewiele nazw żeńskich z sufiksem **-ina**. Archaiczną nazwą odmężowską jest wyraz *sędzina*, do dziś używany niepoprawnie w znaczeniu *sędzia* (Łaziński 2006: 255-256).

Ograniczenia stylistyczne

Derywaty z sufiksem **-ka** mogą pełnić funkcję zdrobnień, czyli formy, takie jak *biolożka*, *psycholożka*, *muzyczka*, *prawniczka*, *polityczka* mogą wydawać się wyrazami zdrobniałymi, lekceważącymi. Takie formy również brzmią zbyt potocznie, umniejszające rangę zawodów.

Blokada derywacji rzeczowników w formach adresatywnych

W tym miejscu warto spojrzeć na blokadę derywacji form żeńskich w formach adresatywnych. Rzeczowniki tytułowe w połączeniu z tytułem *pani* zawsze mają formę męską, np. w rozmowie z redaktorką nie użyjemy *pani redaktorko*, ale *pani redaktor*. Jedynie archaiczne i substandardowe rzeczowniki tytułowe nie ograniczają derywacji, np. *pani gospodyni*, *pani sąsiadko* (Łaziński 2006: 274-275). H. Jadacka w *Kulturze języka polskiego* mówi o normie językowej, która w sytuacjach bezpośredniego kontaktu preferuje używanie form męskich, np. *pani profesor*, *pani rektor*, *pani doktor*, *pani marszałek*, a w innych sytuacjach daje pierwszeństwo stosowaniu form tradycyjnych żeńskich, np. *nasza wychowawczyni*, *twoja krawcowa*, *znana pisarka*, a w przypadku braku żeńskiego odpowiednika – form męskich, np. *zdolna architekt* (Jadacka 2005: 128).

6.7 Współczesne tendencje w nazwach żeńskich tytułów, zawodów i stanowisk

W dzisiejszych czasach coraz powszechniejsze jest używanie form żeńskich zawodów, tytułów, stanowisk w prasie, w telewizji, w radiu, a przede wszystkim w kręgach feministycznych. Formy te używane są w języku potocznym, chociaż nie zawsze są poprawne z punktu widzenia fonetyki, semantyki czy stylistyki. Najbardziej widoczne zmiany są w tworzeniu nazw żeńskich od podstaw męskich zakończonych na **-log**. Możemy natrafić na formy takie jak: *psycholożka*, *biolożka*, *filolożka*, *seksuolożka* i in. Jako przykłady posłużą nam następujące zdania wzięte z prasy:

- *Ziółkowska to **filolożka**, działaczka społeczna, jedna ze współorganizatorek I Kongresu Ruchów Miejskich, członkini zespołu Krytyki Politycznej*⁴.
- *Siostra profesor Elizabeth Johnson ze Zgromadzenia Sióstr Świętego Józefa, **teolożka** z Uniwersytetu Fordham w Nowym Jorku*⁵.
- *Prof. Maria Beisert, **psycholożka**, **seksuolożka** i prawniczka*⁶.
- *Katarzyna Sarek, **sinolożka**, tłumaczka, popularyzatorka wiedzy o Chinach*⁷.
- *Szanowna Pani **Psycholożko***⁸.

⁴ <http://szczecin.wyborcza.pl/szczecin/1,34959,20040429,wazne-edukacja-i-wolnosc-debata-o-prawie-aborcyjnym-wyborcza.html?disableRedirects=true>, 15.02.2017.

⁵ <https://www.tygodnikpowszechny.pl/feministka-teolożka-siostra-22797>, 15.02.2017.

⁶ <https://www.tygodnikpowszechny.pl/prawo-do-wyboru-i-do-porazki-32477>, 15.02.2017.

⁷ <http://www.focus.pl/autor/katarzyna-sarek>, 16.02.2017.

Ostatnio od formy męskiej *psycholog* utworzono aż trzy formy: *psycholożka*, *psychologistka* i *psychologini*.

Zaobserwowałam również formy z wykładnikiem **-ka**, np. *prezeska*, *posłanka*, *polityczka*, *recenzentka*, *producentka*, *promotorka*, *docentka*.

- **Prawniczka** nie zostanie wicekonsulem⁹.
- **Posłanka** PiS Beata Mateusiak-Pielucha przekonuje, że¹⁰...
- **Prezeska** publicznego radia zapowiedziała, że¹¹...
- Zofia Kuratowska: **Polityczka** i lekarka, jakich już nie ma¹².
- **Rektorka** prywatnej uczelni z Żywca odpowie za korupcję¹³.
- Dr Karolina Bielenin-Lenczowska - antropolożka i lingwistka, **adiunktka** w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej UW¹⁴.
- Powiedziała agencji prasowej AP Shelley Correll, **profesorka** socjologii i **dyrektorka** Instytutu Claymana w zakresie badań nad płcią na Uniwersytecie w Stanford¹⁵.
- Główną bohaterką nowego filmu Agnieszki Holland jest mieszkająca w Sudetach, emerytowana **inżynierka** Janina Duszejko¹⁶.
- Przede wszystkim ulgi na przejazdy – wylicza Marysia, **licencjatka** nauk politycznych¹⁷.

⁸ <http://wyborcza.pl/51,76842,13285879.html?i=1>, 16.02.2017.

⁹ <http://katowice.wyborcza.pl/katowice/1,35063,20529040,prawniczka-nie-zostanie-wicekonsulem-propisowski-portal-zarzucil.html>, 13.03.2017.

¹⁰ <http://www.rp.pl/Prawo-i-Sprawiedliwosc/161118973-Poslanka-PiS-o-deportacji-atelistow-prawoslawnych-i-muzulmanow.html>, 13.03.2017.

¹¹ http://wyborcza.pl/1,76842,17579330,Prezeska_publicznego_radia_zapewnia__ze_w_RDC_nadal.html, 13.03.2017.

¹² http://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/1,53662,18036420,Zofia_Kuratowska_Polityczka_i_lekarka_jakich_juz.html, 13.03.2017.

¹³ <http://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-rektorka-uczelnioskarzona-okorupcje>, nId,289005, 23.2.2017.

¹⁴ <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosc/1673437.html?from=rss>, 14.03.2017.

¹⁵ <http://codziennikfeministyczny.pl/oferta-applea-facebookabudzi-watpliwosci-wsrod-zatrudnionych-kobiet/>, 23.02.2017.

¹⁶ http://wpolityce.pl/kultura/319486-nowy-film-holland-pokot-w-konkursie-glownym-w-berlinie-kiedy-premiera-w-polsce?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+wpolitycepl+%28wpolityce.pl+-+Najnowsze%29, 13.03.2017.

¹⁷ <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju/3/absolwent-na-trzy-miesiace-bez-znizek>, 142203.html, 13.03.2017.

W mediach niektórzy posługują się konstrukcjami *ministra, premiera, profesora*. Rada Języka Polskiego w 2012 roku wygłosiła stanowisko w sprawie żeńskich form nazw zawodów i tytułów. Profesor A. Markowski tłumaczy, że zastosowanie końcówki *-a* do tworzenia rzeczownikowych nazw zawodów nie ma tradycji w języku polskim i takie nazwy żeńskie mają swoje wady. Pierwszą wadą jest to, że istnieją już nazwy o tym samym brzmieniu, np. *premier* to „pierwsze przedstawienie teatralne lub wyświetlenie filmu”. Druga wada dotyczy tego, że nazwy żeńskie z elementem *-a*, mogą być odczuwane jako zgrubiałe, np. *profesora*. Ostatnią wadą jest dwuznaczność w połączeniu z formą grzecznościową *pani*: wyrażenia *pani ministra, pani podsekretarza stanu* mogą być odczytane jako dzierżawcze: *pani czyja? – ministra, pani czyja? – podsekretarza stanu* (Markowski 2013: 90-91).

Przy użyciu Internetu znalazłam nawet zwroty adresatywne typu: *pani prezesko, pani magisterko, pani profesorko, pani marszałkyni, pani filolożko*. Jako przykład przytoczę słowa pani W. Nowickiej z posiedzenia Sejmu z 2012 roku, gdzie pani Nowicka, zwracając się do pani prezes, używa konstrukcji: *Pani prezesko, bardzo proszę o odniesienie się do tego pytania*¹⁸.

6.8 Podsumowanie

W języku polskim i czeskim znaleziono dużo podobieństw w tworzeniu form żeńskich. W obu językach nazwy żeńskie derywowane są od męskoosobowych podstaw. Zarówno w języku polskim, jak i w czeskim nazwy żeńskie tworzą się za pomocą sufiksów. Wśród najbardziej produktywnych formantów w języku polskim są sufiksy: *-ka, -i(y)ni, -ica, -a*. W języku czeskim najczęściej używane to: *-ka, -ice, -yně, -ová*. Mimo sporych podobieństw widoczne są także różnice. Formant *-ová* w języku czeskim powszechnie używa się w tworzeniu nazwisk, natomiast język polski nie tworzy nazwisk za pomocą tego sufiksu. Dawniej formant *-ová* oznaczał żonę nosiciela funkcji i stanowisk, np. *paní doktorová, učitelová, radová*.

W procesie tworzenia nazw żeńskich bardziej stabilnym językiem jest czeski. Wynika to z ograniczeń występujących w języku polskim. W poprawnej polszczyźnie od męskich nazw tytułów, funkcji, zawodów i stanowisk nie tworzy się odpowiedników żeńskich. Formy tworzy się poprzez zmianę rodzaju gramatycznego i wprowadzenie nieodmienności. W języku polskim pojawiają się ograniczenia fonetyczne, semantyczne

¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=wTITWMWQ8FU>, 7.02.2017.

i stylistyczne. Ograniczenia zaobserwowano przede wszystkim w przypadku przyrostka **-ka** oraz obcego przyrostka **-log**. Stosowanie nazw tytułów, zawodów czy funkcji zakończonych na **-ka** uznawane jest za potoczne i niepoważne. Natomiast w języku czeskim formant ten jest powszechny i neutralny. W języku czeskim mamy formy np. *profesor* → *profesorka*, *doktor* → *doktorka*, *rektor* → *rektorka*, a w języku polskim *profesor* → *profesor* (kobieta), *doktor* → *doktor* (kobieta), *rektor* → *rektor* (kobieta). Z obcym morfemem **-log** jest podobnie. Dla Czechów wyrazy *psycholożka*, *antropolożka*, *filolożka*, *gynekolożka* itp. są formami zwykłymi, lecz dla większości Polaków formy te odbierane są jako negatywne. Nazwami żeńskimi wykonawców zawodów w języku czeskim są formy derywowane, natomiast w języku polskim brak takich form. Odpowiednikami form czeskich: *děkanka*, *docentka*, *rektorka*, *filoložka* są polskie: *pani dziekan*, *docent*, *rektor*, *filolog*. Formy *dziekanka*, *rektorka* są potoczne.

Współcześnie w języku polskim panują pewne tendencje w tworzeniu nazw żeńskich tytułów, zawodów, funkcji i stanowisk. Powstają formy takie jak np. *inżynierka*, *profesorka*, *prezeska*, *filolożka*, *teolożka*, *psycholożka*, *psychologini* i in. Natrafiono również na formy żeńskie w funkcji adresatywnej, np. *Szanowna pani psycholożko*. Formy te słychać w języku potocznym, zwłaszcza w kręgach feministycznych. O popularności owych form może świadczyć nowy *Słownik nazw żeńskich polszczyzny* (2015) pod redakcją A. M. Krupy, który zawiera zbiór nazw żeńskich zaczerpniętych z literatury, prasy, radia i telewizji. Problem z niemożliwością utworzenia żeńskich nazw zawodów, funkcji, stanowisk nie polega tylko w języku, ale przede wszystkim w świadomości społeczeństwa. Wśród Polaków panują różnorodne postawy wobec tych form. Niektóre formy wzbudzają wciąż negatywne reakcje. Według profesora J. Miodka właśnie *Słownik nazw żeńskich polszczyzny* pokazuje ewolucję odczuć społecznych, niesie informacje o derywacyjnych możliwościach i zmienia świadomość społeczną do nazw żeńskich.

Zakończenie

Celem niniejszej pracy było przedstawienie i porównanie polskich i czeskich form adresatywnych stosowanych w odniesieniu do osób posiadających tytuł, stanowisko i pełniących funkcje w instytucjach państwowych oraz w kościele. Praca posiadała trzy części.

W pierwszej części wytłumaczono termin „etykieta językowa” i podano różne definicje zaproponowane przez językoznawców. Omówiono także model etykiety językowej, zasady używania form grzecznościowych, rodzaje i zróżnicowanie wyrażeń językowych.

Druga część poświęcona była podstawowym formom adresatywnym, czyli formom zwracania się do siebie: *na ty* i *pan, pani, państwo*. W języku polskim uniwersalną formą w kontaktach z osobą nieznaną jest forma *proszę pana, proszę pani, proszę państwa*, w języku czeskim mamy formy *promiňte, prosím vás*. Odpowiednikami czeskiego *vykání* są formy *pan/pani/państwo*. W polszczyźnie formy *pan/pani* + *imię* do osoby nieznaną osobiście odbierane są jako niegrzeczne, w języku czeskim adresatyw ten jest rzadko używany, najczęściej spotykany jest w telewizji. Podstawową różnicę między oboma językami zauważono w użyciu form *pan/pani* + *nazwisko*, gdzie w języku czeskim to forma uniwersalna i uprzejma, natomiast w języku polskim niezgodna z etykietą językową. Wszystkie formy adresatywne w obu językach występowały w formie wołacza, np. *panie ministrze, panie dziekanie, pane doktore* itp.

Następnie zwrócono uwagę na klasyfikację tytułów w systemie adresatywnym. Przedstawiono formy zwracania się do osób posiadających tytuł lub pełniących funkcję w szkolnictwie wyższym, wojsku, policji oraz innych instytucjach państwowych. W obu analizowanych językach obowiązują następujące zasady. Do adresata, który ma wiele tytułów, zwracamy się używając najwyższego tytułu. Pierwszeństwo mają stopnie naukowe przed tytułami zawodowymi. Adresatyw *pan/pani* + *tytuł* + *nazwisko* jest w obu językach niestandardowy. Następnie zauważono, że zgodnie z polską etykietą w formach do adresata nie stosuje się nazw stopni, funkcji, stanowisk z cząstkami *pod-*, *wice-*, *kontr-*, *pro-*. W języku czeskim nie pomija się tych prefiksów.

Istotne różnice odnotowano w przypadku zastosowania derywatów żeńskich w formach adresatywnych. W związku z tym derywaty żeńskie są powszechnie używane w języku czeskim, zaś w języku polskim występują formy męskie, takie jak:

pani doktor, pani magister, pani dziekan, pani inżynier, które są bardziej dostojne niż *doktorka, profesorka, dziekanka* itp.

Oddzielnym akapitem było omówienie form grzecznościowych używanych w stosunku do osób duchownych w języku polskim i czeskim. Podstawowa różnica między obu badanymi językami była ta, że w polszczyźnie występuje forma adresatywna *ksiądz* lub *ojciec* w odniesieniu do osób duchownych, zaś w języku czeskim zwracamy się za pomocą formy *pane*, np. *pane biskupe, pane faráři*. Również zauważono, że w Polsce stosuje się zwrot adresatywny zawierający wyraz *proszę*, np. *proszę księdza, proszę biskupa, proszę kardynała*.

W niniejszej pracy wspomniano także o współczesnych tendencjach panujących w obu systemach, gdzie zauważono, że wśród Polaków panuje tendencja do skracania dystansu między rozmówcami poprzez używanie form *pan/pani* + *imię* do osób starszych, nieznanym osobiście, do osób o dużym prestiżu społecznym. W języku czeskim zauważono, że Czesi posługują się formą *pan/pani* z nazwiskiem do osób posiadających tytuł, np. do doktora mówią *pane Nováku* zamiast *pane doktore*. W korespondencji pisemnej przedstawiono tendencje używania do osób wyżej usytuowanych form adresatywnych takich jak: *Dzień dobry, Dobry den, Szanowna Pani Małgorzato, Dobry den, pani profesorko, Droga Pani Profesor* itp.

Część trzecia poświęcona była słowotwórczym procesom tworzenia nazw żeńskich i podstawowym formantom derywacyjnym w obu językach. Wśród najbardziej produktywnych formantów w języku polskim pojawiły się sufiksy: **-ka**, **-i(y)ni**, **-ica**, **-a**, w języku czeskim: **-ka**, **-ice**, **-yně**, **-ová**. Najczęstszym sufiksem w języku polskim i w czeskim jest formant **-ka**. W procesie tworzenia feminatywów bardziej stabilnym językiem okazał się czeski, gdyż w języku polskim pojawiają się ograniczenia derywacyjne. Chodziło o ograniczenia fonetyczne, semantyczne, stylistyczne oraz blokadę w systemie adresatywnym. W poprawnej polszczyźnie od męskich nazw tytułów, funkcji, zawodów i stanowisk nie tworzy się odpowiedników żeńskich. Formy tworzy się poprzez zmianę rodzaju gramatycznego i wprowadzenie nieodmienności. Ograniczenia dotyczyły przede wszystkim przyrostka **-ka** oraz obcego przyrostka **-log**. Stwierdzono, że w języku polskim formy męskie odnoszące się do kobiet są odbierane jako bardziej neutralne. Formy *filolożka, profesorka* i in. są odbierane jako negatywne. W języku czeskim używanie nazw żeńskich jest poprawne i odpowiednie np. *rektorka, profesorka, docentka, chirurgyně* itp. W języku czeskim jedynym problemem w tworzeniu nazw żeńskich było wybranie właściwej formy, gdyż język czeski

proponuje różne warianty, np. od słowa *chirurg* można utworzyć formy *chirurgyně* i *chirurgżka*.

W ostatniej części przytoczono przykłady zdań z formami derywowanymi żeńskimi występującymi w polskich mediach. Przykładowymi formami były m.in.: *filolożka*, *polityczka*, *inżynierka*, *posłanka*, *prezeska*, *teolożka*, *prawniczka*. Na podstawie analizy form żeńskich można powiedzieć, że współcześnie w polszczyźnie formy te cieszą się dużą popularnością. O popularności tych form może świadczyć *Słownik nazw żeńskich polszczyzny* (2015) pod redakcją A. M. Krupy. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że problem użycia feminatywów związany jest z świadomością społeczeństwa. Od niego zależy czy formy te będą postrzegane jako niepoważne, śmieszne, czy też uzyskają aprobatę społeczną wbrew wszelkim stereotypom.

Resumé

Cílem magisterské práce je popis a srovnání českých a polských zdvořilostních forem, především forem oslovení osob fungujících ve státních organizacích. Pozornost je věnovaná rovněž zdvořilostním formám používaných v kontaktu s duchovními osobami v katolickém prostředí. Prezentovaná magisterská práce je rozdělena na tři části.

První část se věnuje teorii jazykové etikety, zdvořilostním zásadám, typům jejich forem, dále pak faktorům, které ovlivňují užití jazykových prostředků sloužících k vyjadřování zdvořilostech forem.

Druhá část práce obsahuje české a polské základní formy oslovení. Dále následuje klasifikace titulů, především podrobnější popis tzv. profesionálního oslovení, mezi něž patří akademické tituly, vojenské hodnosti a označení funkcí ve státní správě, v politických stranách a organizacích. Samostatnou kapitolu tvoří popis církevního prostředí a adresativních forem používaných v kontaktu s nejvyššími církevními hodnostáři v polském a českém prostředí. Na základě srovnání obou jazyků jsem došla k závěru, že základní forma oslovení je forma *vykání* a *tykání* v obou jazycích. Největší rozdíly v polském a českém jazyce, co se týče forem oslovení, byly v používání forem *pane/paní + příjmení*. V češtině jsou tyto formy běžné a neutrální, avšak v polštině jsou v mnoha situacích považovány za nezdvořilé a společensky nepřijatelné. Závěr této kapitoly je věnován současným trendům v užívání a tvorbě zdvořilostních forem.

Poslední část práce se zabývá problému přechylování v českém a polském jazyce. Byly vymezeny základní derivační sufixy, které se běžně používají v procesu tvoření ženských názvů. Mezi nejčastější formanty v obou jazycích patří přípona **-ka**. Hlavní část této kapitoly tvoří popis derivační blokace ženských názvů titulů a profesních pojmenování v polském jazykovém systému. Jedná se hlavně o fonetická, sémantická a stylistická omezení. Nejčastější omezení je spjato se sufixem **-ka** a cizím sufixem **-log**. Magisterská práce se zaměřuje rovněž na přiblížení současných tendencí v užívání přechýlených ženských názvů v polštině. Tyto tendence dokladují příklady vět vyexcerpovaných z polských médií, kde můžeme najít slova jako např. *filoložka*, *polityczka*, *inżynierka*, *posłanka*, *prezeska*, *teoložka*, *prawniczka* atd. Vzhledem k poměrně velkému počtu vyskytnutých názvů můžeme říci, že v současné době přechýlené ženské názvy v polském jazyce jsou velmi populární. Problém šíření a užití některých přechýlených ženských názvů v polském jazyce je těsně spjat jazykovým

povědomím uživatelů jazyka, jazykovou tradicí a přijatým územ. Tyto faktory jsou pro akceptaci nebo odvržení těchto přechýlených tvarů rozhodující.

Bibliografia

- Antas, J. 2002. *Polskie zasady grzeczności*. [W]: *Język a komunikacja 4. Język trzeciego tysiąclecia I. T. 1. Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie*, red. G. Szpila. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Popularyzowania Wiedzy o Komunikacji Językowej „Tertium”.
- Bartnicka, B., H. Satkiewicz. 2007. *Gramatyka języka polskiego. Podręcznik dla cudzoziemców*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Berger, T. *Specifický poměr zdvořilosti a oslovení v češtině*. [W]: *Čeština – univerzália a specifika IV*, red. Karlík, P., Z. Hladká. Praha: Lidové noviny.
- Bojczewska, T. 1998. *Powtórka przed maturą – gramatyka języka polskiego*. Warszawa: Agencja Wydawnicza MOREX.
- Cibulka, A. 2007. *O češtině*. Praha: Česká televize.
- Damborský, J., E. Lotko. 1992. *Studia o współczesnym języku polskim*. Olomouc: UP.
- Daneš, F. 1967. *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. Praha: Československé akademie věd.
- Dąbrowska, A. 1992. *Akty etykiety językowej wyrażające brak zgody z opinią rozmówcy*, [W]: *Język a Kultura. T. 6. Polska etykieta językowa*, red. Anusiewicz, J., M. Marcjanik. Wrocław: Wiedza o Kulturze.
- Dubisz, S. 1994. *Nauka o języku dla polonistów*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Grzegorzczkova, R. 1998. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: PWN.
- Gullová, S. 2013. *Mezinárodní obchodní a diplomatický protokol*. Praha: Grada.
- Hałuszczak, P. 2011. *Zawilosci kościelnej hierarchii oraz kościelny savoir-vivre*. [W]: *Rocznik Wielkopolskiego Towarzystwa Genealogicznego „Gniazdo”*. Gniezno: Wielkopolskie Towarzystwo Genealogiczne „Gniazdo”.
- Havránek, B., A. Jedlička. 2002. *Stručná mluvnice česká*. Praha: Fortuna.
- Hirschová, M. 2006. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého

- Holmerová, I. 2014. *Minimum akademického bontonu aneb jak neuklouznout nejen na akademické půdě*. Praha: Grada.
- Jadacka, H. 2005. *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*. Warszawa: PWN.
- Karlík, P. 2002. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny.
- Karlík, P., Z. Hladká. 2002. *Čeština – univerzália a specifika IV*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Karpowicz, T. 1999. *Gramatyka języka polskiego: zarys*. Warszawa: MUZA SA.
- Kneřová, M. 1995. *Ke způsobům oslovování v mluvených projevech*. [W]: *Naše řeč* 78, red. M. Pravdová. Praha: ÚJČ AV ČR.
- Lipková, Z. 2008. *Přechylování v českém a polském jazyce*. Olomouc: UP (chodzi o niepublikowaną pracę licencyjną dostępną w wersji elektronicznej).
- Łaziński, M. 2006. *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*. Warszawa: PWN.
- Marcjanik, M. 1992. *Typologia polskich wyrażen językowych o funkcji grzecznościowej*, [W]: *Język a Kultura*. T. 6. *Polska etykieta językowa*, red. Anusiewicz, J., M. Marcjanik. Wrocław: Wiedza o Kulturze.
- Marcjanik, M. 2000. *Polska grzeczność językowa*. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego.
- Marcjanik, M. 2001. *Etykieta językowa*. [W]: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Marcjanik, M. 2006. *ABC grzeczności językowej*. [W]: *Polszczyzna na co dzień*, red. M. Bańko. Warszawa: PWN.
- Marcjanik, M. 2007. *Grzeczność w komunikacji językowej*. Warszawa: PWN.
- Marcjanik, M. 2015. *Współczesna etykieta językowa – zmierzch wartości?* [W]: *Studia Medioznawcze*, nr. 4. Warszawa: Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii UW.
- Markowski, A. 2009. *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*. Warszawa: PWN.

Markowski, A. 2013. *Stanowisko Rady Języka Polskiego w sprawie żeńskich form nazw zawodów i tytułów*. [W]: *Poradnik Językowy*, nr. 3., red. R. Zawiliński. Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.

Michejdová, E. 2015. *Kreatywność leksykalna w słownictwie najmłodszej polszczyzny*. Olomouc: UP (chodzi o niepublikowaną pracę licencjacką dostępną w wersji elektronicznej).

Olchowa, G. 2013. *System adresatywny języka polskiego i słowackiego na początku XXI wieku*. Ostrawa: Uniwersytet w Ostawie.

Opavská, Z. 2005. *Nová pojmenování ženských osob*. [W:] *Neologizmy v dnešní češtině*, red. Martinová, O. Praha: ÚJČ AV ČR.

Ożóg, K. 1992. *O niektórych aspektach semantyki zwrotów grzecznościowych*. [W:] *Język a Kultura*. T. 6. *Polska etykieta językowa*, red. Anusiewicz, J., M. Marcjanik. Wrocław: Wiedza o Kulturze.

Ożóg, K. 2005. *Współczesny model polskiej grzeczności językowej*. [W:] *Język a Kultura*. T. 17. *Życzliwość i agresja w języku i kulturze*, red. Dąbrowska, A., A. Nowakowska. Wrocław: Wiedza o Kulturze.

Peisert, M. 1991. *Etykieta językowa i jej wyznaczniki*. [W:] *Język a Kultura*. T. 1. *Podstawowe pojęcia i problemy*, red. Anusiewicz, J., J. Bartmiński. Wrocław: Wiedza o Kulturze.

Pravdová, M., I. Svobodová. 2014. *Akademická příručka českého jazyka*. Praha: Academia.

Rýznar, L. 2008. *Společenská diplomacie ve veřejné správě : (společenské chování v evropském prostoru): příspěvek sekce veřejné správy MV ČR k předsednictví České republiky v Radě Evropské unie*. Díl I. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky.

Smejkal, V., H. Schelová Bachrachová. 2011. *Velký lexikon společenského chování*. Praha: Grada.

Špaček, L. 2008. *Nová velká kniha etikety*. Praha: Mladá fronta.

Špaček, L. 2013. *Business etiketa a komunikace*. Praha: Europrint a.s.

Špaček, L. 2014. *Úspěšný obchodní zástupce*. Praha: Fragment.

Tomiczek, E. 1983. *System adresatywny współczesnego języka polskiego i niemieckiego*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Tomiczek, E. 1992. *Z badań nad istotą grzeczności językowej*. [W]: *Język a Kultura*. T. 6. *Polska etykieta językowa*, red. Anusiewicz, J., M. Marcjanik. Wrocław: Wiedza o Kulturze.

Słowniki

Český národní korpus. [online]. Dostępne w Internecie: <https://www.korpus.cz>

Filipek, J. 1994. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia.

Internetová jazyková příručka. [online]. Dostępne w Internecie: <http://prirucka.ujc.cas.cz>

Kraus, J. 2006. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia.

Markowski, A. 1999. *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*. Warszawa: PWN.

Narodowy Korpus Języka Polskiego Monco. [online]. Dostępne w Internecie: <http://monco.frazeo.pl>

Oliva, K. 1999. *Słownik polsko-czeski*. Praga: Academia.

Sobol, E. 1999. *Słownik wyrazów obcych*. Warszawa: PWN.

Słownik języka polskiego: Wydawnictwo Naukowe PWN. [online]. Dostępne w Internecie: <http://sjp.pwn.pl>

Źródła internetowe

Beisert, M. *Prawo do wyboru. I do Porażki*. [W]: *Tygodnikpowszechny.pl* [online]. 2016 [dostęp: 15.02.2017]. Dostępne w Internecie: <https://www.tygodnikpowszechny.pl/prawo-do-wyboru-i-do-porazki-32477>.

Bińka, A. *Etnografia migranckiej codzienności. Muzułmanie z Macedonii we Włoszech*. [W]: *Ngo.pl* [online]. 2015 [dostęp: 14.03.2017]. Dostępne w Internecie: <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosc/1673437.html?from=rss>.

Buczek, M. *Rektorka uczelni oskarżona o korupcję*. [W]: *Rmf24.pl* [online]. 2010 [dostęp: 23.02.2017]. Dostępne w Internecie: <http://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-rektorka-uczelni-oskarzona-o-korupcje,nId,289005>.

Centrum Badania Opinii Społecznej. [online]. 2013 [dostęp: 7.02.2017]. Dostępne w Internecie: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_164_13.PDF.

Cichocka, E. *Zofia Kuratowska: Policzka i lekarka, jakich już nie ma*. [W]: *Wysokieobcasy.pl* [online]. 2015 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: 2015 http://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/1,53662,18036420,Zofia_Kuratowska__Polityczka_i_lekarka__jakich_juz.html.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 2016 r. poz. 1842. Prawo o szkolnictwie wyższym. [online]. 2016 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: <http://dziennikustaw.gov.pl/du/2016/1842>.

Gruszczyńska, M. *Oferta Apple'a i Facebooka budzi wątpliwości wśród zatrudnionych kobiet*. [W]: *Codziennikfeministyczny.pl*[online]. 2014 [dostęp: 23.02.2017]. Dostępne w Internecie: <http://codziennikfeministyczny.pl/oferta-applea-facebook-a-budzi-watpliwosci-wsrod-zatrudnionych-kobiet/>.

Jarosław Kaczyński dla wyborców PiS jest jak ktoś bliski. *Wyborcza.pl* [online]. 2013 [dostęp: 16.02.2017]. <http://wyborcza.pl/51,76842,13285879.html?i=1>.

Jedlecki, P. *Prawniczka nie została wicekonsulem. Propisowski portal zarzucił jej powiązania z RAS*. [W]: *Wyborcza.pl* [online]. 2016 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: <http://katowice.wyborcza.pl/katowice/1,35063,20529040,prawniczka-nie-zostanie-wicekonsulem-propisowski-portal-zarzucil.html>.

Kielban, Ł. *Czas gentlemanów dla mężczyzn z klasą*. [W]: *Czasgentlemanow.pl* [online]. 2013 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: <http://czasgentlemanow.pl/2013/01/gentleman-w-sieci-per-pan-czy-na-ty/>.

Krajski, S. *Savoir-vivre, życie składa się ze szczegółów*. [W]: *Savoir-vivre.com.pl* [online]. 2008 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: <http://www.savoir-vivre.com.pl/?tytulowanie,40>.

Łuniewska, L. *Absolwent na trzy miesiące. Bez zniżek*. [W]: *Tvn24.pl* [online]. 2010 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/absolwent-na-trzy-miesiace-bez-znizek,142203.html>.

Nowy film Holland Pokot w konkursie głównym w Berlinie. Kiedy premiera w Polsce? [W]: *Wpolityce.pl* [online]. 2016 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: http://wpolityce.pl/kultura/319486-nowy-film-holland-pokot-w-konkursie-glownym-w-berlinie-kiedy-premiera-w-polsce?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+wPolitycepl+%28wPolityce.pl+-+Najnowsze%29.

Posłanka PiS o deportacji ateistów, prawosławnych i muzułmanów. [W]: *Rp.pl* [online]. 2016 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: <http://www.rp.pl/Prawo-i-Sprawiedliwosc/161118973-Poslanka-PiS-o-deportacji-ateistow-prawoslawnych-i-muzulmanow.html>.

Radzik, Z. *Feministka, teolożka, siostra*. [W]: *Tygodnikpowszechny.pl* [online]. 2014 [dostęp: 15.02.2017]. Dostępne w Internecie: <https://www.tygodnikpowszechny.pl/feministka-teolozka-siostra-22797>.

Sarek, K. *Focus.pl* [online]. 2013 [dostęp: 16.02.2017]. Dostępne w Internecie: <http://www.focus.pl/autor/katarzyna-sarek>.

Sejmometr. *Posiedzenie Sejmu nr 26*. [online]. 2013 [dostęp: 7.02.2017]. Dostępne w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=wTITWMWQ8FU>.

Siedlecka, E. *Prezeska publicznego radia zapewnia, że RDC nadal będzie wyrażać. Ale nie wyjaśnia dlaczego zwolniła dziennikarkę*. [W]: *Wyborcza.pl* [online]. 2015 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: http://wyborcza.pl/1,76842,17579330,Prezeska_publicznego_radia_zapewnia__ze_w_RDC_nadal.html.

Stopnie wojskowe. [W]: *Wojskowe.info.pl* [online]. 2010 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: <http://www.wojskowe.info/stopnie-wojskowe/>.

Wikipedia. *Tytuły i zwroty honorowe*. [W]: *Wikipedia.pl* [online]. 2017 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: https://pl.wikipedia.org/wiki/Tytu%C5%82y_i_zwroty_honorowe#Zasady_og.C3.B3lne.

Zadworny, A. *Ważne edukacja i wolność. Debaty o prawie aborcyjnym*. [W]: Wyborcza.pl. [online]. 2016 [dostęp: 15.02.2017]. Dostępne w Internecie: <http://szczecin.wyborcza.pl/szczecin/1,34959,20040429,wazne-edukacja-i-wolnosc-debata-o-prawie-aborcyjnym-wyborcza.html?disableRedirects=true>.

Církevní historie (katolická). Znaky, hodnosti a titulatura duchovních hodnostářů v katolické (západní) církvi. [W]: Cirkevnihistorie.estranky.cz [online]. 2017 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: <http://www.cirkevnihistorie.estranky.cz/clanky/znaky-a-tituly-katolickych-duchovnich.html>.

Informační a zpravodajský server studentů vysoké školy ekonomické. [W]: Ilist.cz [online]. 2015 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: <http://www.studenta.cz/vysokoskolske-tituly-jak-oslovovat-na-akademicke-pude/magazin/article/587>

Baumová, A. *Vysokoškolské tituly: Jak oslovovat na akademické půdě?* [W]: Studenta.cz [online]. 2011 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: <http://www.ilist.cz/clanky/jak-spravne-oslovovat-vyucujici>.

Two Gentlemen, příručka moderního gentlemana. Oslovování tituly. [W]: Twogentlemen.cz [online]. 2016 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: 2016. <http://twogentlemen.cz/5930/oslovovani-tituly/>.

Časopis Univerzity Karlovy [W]: iForum.cuni.cz [online]. 2012 [dostęp: 13.03.2017]. Dostępne w Internecie: <http://iforum.cuni.cz/IFORUM-14898.html>

Lista skrótów

itp. i tym podobne

itd. i tak dalej

np. na przykład

i in. i inni

m.in. między innymi

tzw. tak zwany

pt. pod tytułem

tj. to jest

wg według

ang. angielski

fr. francuski

atd. a tak dále

SJP Słownik Języka Polskiego

ČNK Český Národní Korpus

CBOS Centrum Badania Opinii Społecznej

Lista tabeli

Tabela 1. Tytuły akademickie i formy adresatywne w języku polskim

Tabela 2. Stopnie naukowe i formy adresatywne w języku polskim

Tabela 3. Stanowiska kierownicze na uczelniach wyższych w Polsce

Tabela 4. Stopnie wojskowe i ich formy adresatywne w Polsce

Tabela 5. Nazwy i formy adresatywne stopni policyjnych w Polsce

Tabela 6. Formy adresatywne urzędników w instytucjach państwowych w Polsce

Tabela 7. Formy adresatywne dostojników kościelnych w Kościele katolickim w Polsce

Tabela 8. Tytuły akademickie w języku czeskim

Tabela 9. Stopnie naukowe w języku czeskim

Tabela 10. Stanowiska kierownicze na uczelniach wyższych w Czechach

Tabela 11. Stopnie wojskowe i formy adresatywne w Czechach

Tabela 12. Nazwy i formy adresatywne stopni policyjnych w Czechach

Tabela 13. Formy adresatywne urzędników w instytucjach państwowych w Czechach

Tabela 14. Tytuły osób duchownych i formy adresatywne w Kościele katolickim w Czechach

Adnotacja

Autor pracy: Bc. Ester Michejdová

Wydział: Wydział filozoficzny

Katedra: Katedra Sławistyki – Sekcja Filologii Polskiej

Temat pracy: Etykieta językowa w polskim i czeskim dyskursie.

Promotor: doc. PhDr. Ivana Dobrotová, Ph.D.

Liczba znaków: 112 621

Liczba załączników: 0

Liczba wykorzystanej literatury: 78

Streszczenie: Celem niniejszej pracy magisterskiej jest zaprezentowanie i porównanie polskich oraz czeskich form adresatywnych stosowanych w odniesieniu do osób posiadających tytuł, stanowisko lub pełniących funkcję w instytucjach państwowych oraz w dyskursie kościelnym. Pierwsza część prezentuje pojęcie etykiety językowej i zasady jej używania w dyskursie oficjalnym i nieoficjalnym. Druga część zawiera zestawienie nazw i form adresatywnych tytułów profesjonalnych i funkcyjnych w obu porównywanych językach. Trzecia część zajmuje się derywacją feminatywów. W pracy opisane są również ograniczenia w tworzeniu nazw żeńskich w języku polskim oraz wskazane są współczesne tendencje dotyczące ich tworzenia i użycia.

Słowa kluczowe: etykieta językowa, wyrażenia językowe, formy adresatywne, tytuły, nazwy żeńskie, derywacja, formanty.

Annotation

Name and surname: Bc. Ester Michejdová

Department: Department of Slavic Studies – Section of Polish Studies

Name of thesis: Language Etiquette in Polish and Czech Discourse

Supervisor: doc. PhDr. Ivana Dobrotová, Ph.D.

Number of characters: 112 621

Number of appendices: 0

Number of words cited: 78

Abstract: The aim of this bachelor thesis is to present and comparison Polish and Czech forms of address to the holders of the title or performing a function in institutions and in the Church. The first part presents us a concept act of speech. The second part includes professionals titles and functional forms of this titles. The third part deals with the word-formation creating processes, above all feminine nouns. The bachelor thesis also describes restrictions in the creation of feminine nouns and contemporary trends in the Polish language.

Key words: language etiquette, the linguistic expressions, forms of address, titles, feminine nouns, derivation, formants.